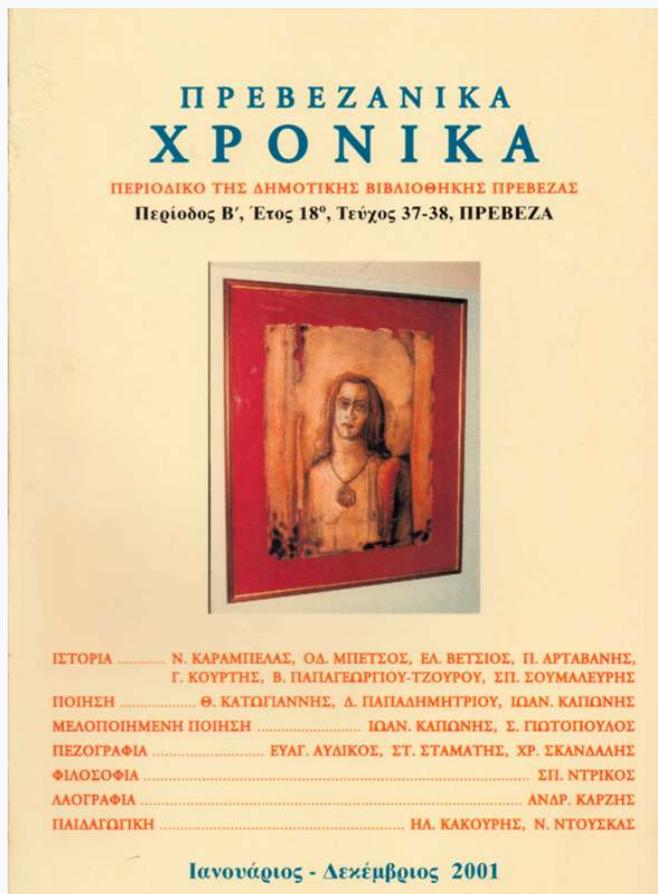

Prevezanika Chronika

No 37-38 (2001)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 37-38 (2001)

Ο Δανός αρχαιολόγος Peter O. Brondsted στην Πρέβεζα

Νίκος Δ. Καράμπελας

doi: [10.12681/prch.29205](https://doi.org/10.12681/prch.29205)

Copyright © 2022, Prevezanika Chronika

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Καράμπελας Ν. Δ. (2022). Ο Δανός αρχαιολόγος Peter O. Brondsted στην Πρέβεζα. *Prevezanika Chronika*, (37-38), 5-38. <https://doi.org/10.12681/prch.29205>

Ο Δανός αρχαιολόγος Peter O. Brøndsted στην Πρέβεζα¹

Επιμέλεια - Παρουσίαση
Νίκου Δ. Καράμπελα

Στις 25 Αυγούστου του 1810 φθάνουν στην Πρέβεζα πέντε φίλοι από διαφορετικά μέρη της Ευρώπης. Δύο Δανοί, ο αρχαιολόγος και φιλόλογος Peter Oluf Brøndsted μαζί με το φιλόλογο και μουσικό Georg H.C. Koës, στενό του φίλο και αδελφό της αρραβωνιαστικιάς του, δύο Γερμανοί, ο αρχιτέκτονας Carl Haller von Hallerstein από τη Νυρεμβέργη μαζί με το ζωγράφο Jacob Linckh από τη Βυρτεμβέργη και ένας Εσθονός, ο βαρόνος Otto Magnus von Stackelberg. Ο πρωταρχικός τους σκοπός ήταν να περιγράψουν την αρχαία και νέα Ελλάδα μέσω της τοπογραφίας, της ιστορίας, των τεχνών και των εθίμων της. Και οι πέντε πήραν την πρώτη γεύση μιας «τούρκικης πόλης» και δύο μέρες αργότερα επισκέφθηκαν «τα πρώτα ερείπια σε ελληνικό έδαφος, τα ερείπια της πόλης της νίκης του Αυγούστου, της Νικόπολης». Στις 28 Αυγούστου φεύγουν με πλοίο από την Πρέβεζα για την Πάτρα. Οι τρεις αυτές μέρες ήταν αρκετές για να αφήσουν σε μας το ομορφότερο χαρακτηριστικό της Πρέβεζας, μία άποψη του λιμανιού και της πόλης από το λοφίσκο βόρεια της “Βρυσούλας” (σημερινή ονομασία “Απέργη”), με τέσσαρες Τούρκους προύχοντες να καπνίζουν κάτω από δύο ελιές, λιθογραφία που κοσμεί το βιβλίο του βαρόνου Στάκελμπεργκ με τίτλο “Η Ελλάς”², ένα μοναδικό σκίτσο του σαργιού του Αλή Πασά στο Μύτικα της Πρέβεζας από τον Carl Haller von Hallerstein και αρκετά λεπτομερή σκίτσα των ερειπίων της αρχαίας Νικόπολης από τον ίδιο³.

¹ Βραχύτατη περίληψη του άρθρου αυτού δημοσιεύτηκε στο ένθετο “Επτά Ημέρες” της εφημερίδας *Η Καθημερινή* την Κυριακή 28η Ιανουαρίου 2001 με τίτλο “Ξένοι περιηγητές στην Πρέβεζα”, σελ. 11-13.

² Στο βιβλίο του Otto Magnus von Stackelberg, *La Grèce. Vues pittoresques et topographiques dessinées par O.M. Baron de Stackelberg*, υπάρχουν δύο λιθογραφίες σχετικές με την περιοχή μας: αυτή που αναφέρεται στο κείμενο και απεικονίζεται στο λεύκωμα *Νικόπολις-Πρέβεζα* των εκδόσεων Έργον, Πρέβεζα 1994, με αριθμό καταχώρησης 16 και η δεύτερη που απεικονίζει τη Νικόπολη και υπάρχει στο προαναφερθέν λεύκωμα *Νικόπολις-Πρέβεζα*, με αριθμό καταχώρησης 37.

³ Τα πρωτότυπα αυτά σκίτσα βρίσκονται στην Εθνική και Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Στρασβούργου καταχωρημένα στα χειρόγραφα με αριθμό Ms 2724², 5.

Ο Δανός αρχαιολόγος Peter Oluf Brøndsted, όπως τον σχεδίασε ο μηχανικός και μινιατουρίστας Henrik Plötz το 1813, όταν επέστρεψε από την Ελλάδα.

Βασιλική Βιβλιοθήκη της Κοπεγχάγης

Στις 12 Δεκεμβρίου του 1812 ο Brøndsted επιστρέφει στην Πρέβεζα για να συναντήσει τον Αλή Πασά. Έχει τότε μαζί του το δεκαπεντάχρονο Nicolò Lunzi (Νικολό Λούντζι), γιο του τέως Δανού προξένου στη Ζάκυνθο. Η χήρα μητέρα του Νικολό, Maria Lunzi, ήταν αυτή που είχε βοηθήσει το φίλο του Brøndsted, Georg Koës, τις τελευταίες μέρες της ζωής του στη Ζάκυνθο τον Αύγουστο του 1811. Συναντά τον Αλή στο σεράι του στην Πρέβεζα, μαζί με τον Άγγλο πρόξενο στη Ζάκυνθο Σπυρίδωνα Φορρέστι (Spiridon Forresti). Μας περιγράφει γλαφυρά το παλάτι του Αλή στα "Πα-

λιοσάραγα”⁴ και την πρώτη του συνάντηση με «αυτόν τον παράξενο γέροντα».

Ο Δανός καθηγητής, αρχαιολόγος και φιλόλογος Peter Oluf Brøndsted (1780-1842) ταξίδεψε στην Ελλάδα στα 1810 έως 1813 και εθεωρείτο πρωτοπόρος στο χώρο της αρχαιολογίας. Έγινε γνωστός με τη δημοσίευση των ανασκαφικών εργασιών του στην Κέα και την έρευνά του στα μάρμαρα του Παρθενώνα. Σχεδίαζε να εκδώσει άλλους έξι τόμους για την αρχαία και νέα Ελλάδα αλλά, με τον αιφνίδιο θάνατό του το 1842, τα σχέδιά του δεν πραγματοποιήθηκαν. Δημοσιεύτηκαν όμως, μετά το θάνατό του, τα χειρόγρατά του από διαλέξεις που έδωσε στη Δανία σχετικές με το ταξίδι του στην Ελλάδα. Μεταξύ των χειρογράφων του Brøndsted υπήρχαν και “Οι συνομιλίες με τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων στα 1812”, που σίγουρα ο ίδιος ήθελε να παρουσιάσει σε ακροατήριο εκτός Δανίας.

Οι “συνομιλίες” αυτές πρωτοδημοσιεύτηκαν σε αγγλικό κείμενο το 1999 από το Ινστιτούτο της Δανίας στην Αθήνα και επιμέλεια του Jacob Isager⁵. Ο Brøndsted έγραψε το κείμενο αυτό μετά το θάνατο του Αλή Πασά το 1822 και αντικατοπτρίζει πολύ παραστατικά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Παρουσιάζει γλαφυρά το πώς η δύναμη στα χέρια ενός “δεσπότη” μπορεί να λειτουργήσει άλλοτε για καλό και άλλοτε για κακό, να ευεργετήσει ή να κακοποιήσει τους ανθρώπους στους οποίους “δεσπόζει”.

Ο Brøndsted γεννήθηκε το 1780 στην Κοπεγχάγη της Δανίας. Ο πατέρας του ήταν ιερέας και παρόλη την επαρχιώτικη ανατροφή του η συμπεριφορά του δεν ήταν καθόλου χοντροκομμένη ή παλιομοδίτικη. Σε ηλικία 16 ετών εκινείτο με ευκολία σε όλους τους κοινωνικούς κύκλους και ήταν ήρεμος και απλός στην εμφάνιση. Η καλή του υγεία και η γερή του κράση τον βοήθησαν πολύ αργότερα όταν ταξίδευε κάτω από πολύ αντίξοες συνθήκες. Όταν ήταν νεαρός θαύμαζε το Ναπολέοντα και δεν του άρεσαν οι Εγγλέζοι αλλά αργότερα άλλαξε ριζικά τη γνώμη του και για τους δύο.

Αποφοίτησε από το πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης το 1802 με πτυχίο θεολογίας και συνέχισε σε φιλολογικές σπουδές όπου το 1804 πρώτευσε με διάκριση. Έπαιρνε ενεργά μέρος στην κοινωνική ζωή της Κοπεγχάγης, του άρεσε πολύ η μουσική και ήταν άριστος πιανίστας. Αρραβωνιάστηκε με τη δεκαπεντάχρονη Φρειδερίκη Κοës, την οποία όμως πολύ σύντομα άφησε μόνη για επτά χρόνια, καθώς το 1806 ο Brøndsted (ήδη

⁴ Το σεράι του Αλή Πασά στην Πρέβεζα κτίστηκε το τελευταίο τέταρτο της δεκαετίας 1800-1810 στη θέση όπου παλαιότερα υπήρχε το κάστρο της Πρέβεζας ή Κάστρο της Μπούκας, το οποίο κατεδαφίστηκε το 1701 σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης του Κάρλοβιτς. Η περιοχή αυτή λέγεται και σήμερα “Παλιοσάραγα” — υπάρχει εκεί το “Μνημείο του Ναύτη”, το “Τουριστικό Περίπτερο” και τα Ιαματικά Λουτρά — και σώζονται ακόμα μέρη των θεμελίων του Κάστρου της Μπούκας και του Σαραγιού του Αλή Πασά.

⁵ Το άρθρο μου αυτό βασίζεται κυρίως σε κείμενα της έκδοσης του Ινστιτούτου της Δανίας στην Αθήνα με τίτλο: Peter Oluf Brøndsted, *Interviews with Ali Pacha of Joannina in the autumn of 1812; with some particulars of Epirus and the Albanians of the present day*, edited with an introduction by Jacob Isager, The Danish Institute at Athens, 1999.

Ο Δανός φιλόλογος Georg Koës σε χαρακτηριστικό του Andreas Flint στο Παρίσι το 1808
Βασιλική Βιβλιοθήκη της Κοπεγχάγης

Δρ. Φιλοσοφίας), μαζί με τον αδελφό της αρραβωνιαστικιάς του φιλόλογο Georg Koës, ξεκίνησε για το ταξίδι των παιδικών του ονείρων, να επισκεφθεί την Ελλάδα. Για το ταξίδι τους αυτό υποστηρίχθηκαν οικονομικά ο μεν Brøndsted από το ταμείο “ad usos publicos” και ο Koës από την οικογένειά του. Στη διαδρομή για τον τελικό προορισμό τους καθυστέρησαν στη Γερμανία λόγω της μάχης της Ιένας στη Σαξωνία και πήραν μέρος στο πανηγύρι για τους γάμους του Γκαίτε στη Βαϊμάρη (Weimar).

Στη Δρέσδη συνάντησαν το Δανό ποιητή Adam Oehlenschläger ο οποίος τους ακολούθησε μέχρι το Παρίσι. Ο Brøndsted και ο Koës πέρασαν στο Παρίσι πάνω από τρία χρόνια μελετώντας σε βιβλιοθήκες και εξετάζοντας συλλογές προετοιμαζόμενοι για την επίσκεψή τους στην Ελλάδα. Το καλοκαίρι του 1809 άφησαν το Παρίσι κατευθυνόμενοι προς τη Ρώμη, την οποία είχαν καταλάβει οι Γάλλοι την ίδια χρονιά.

Ο Γερμανός αρχιτέκτονας Carl Haller von Hallerstein. Σχέδιο με μολύβι του Otto Magnus von Stackelberg, στη Ζάκυνθο στις 2 Μαρτίου 1814

Εθνική Συλλογή Αρχαιοτήτων, Μόναχο

Στο Παρίσι συνάντησαν τρία πρόσωπα που θα γίνονταν οι στενοί τους φίλοι και συνταξιδιώτες τους στην περιήγησή τους στην Ελλάδα: το Γερμανό αρχιτέκτονα Carl Haller von Hallerstein⁶ από τη Νυρεμβέργη, το Γερμανό ζωγράφο Jacob Linckh από

⁶ Απόγονος της οικογένειας von Hallerstein έχει επισκεφθεί την Πρέβεζα (διέμενε στο κάμπινγκ "Indian Village" στον Παντοκράτορα) και έχει γνωριστεί με τον κ. Διονύσιο Γιαννουλάτο.

Ο Εσθονός βαρόνος Otto Magnus von Stackelberg.
Σχέδιο του Carl Christian Vogel von Vogelstein στις 23 Μαΐου 1819
Κρατική Πινακοθήκη Δρέσδης

τη Βυρτεμβέργη και το βαρόνο Otto Magnus von Stackelberg από την Εσθονία. Οι πέντε μαζί σχεδίασαν το ταξίδι τους στην Ελλάδα. Συναντιόνταν συχνά στο “Cafe Greco”, στην “Ισπανική Σκάλα” της Ρώμης. Για να αποφύγουν δυσκολίες που τυχόν ενέκυπταν από τις τουρκικές αρχές, οι δύο Δανοί θα ενεργούσαν ως διπλωματικοί εκπρόσωποι στην Υψηλή Πύλη, ο Haller von Hallerstein θα έκανε το γραμματέα τους, ενώ ο Stackelberg και ο Linckh θα ακολουθούσαν σαν απλοί ταξιδιώτες.

Ο πρωταρχικός τους σκοπός ήταν να προετοιμάσουν μία περιγραφή της Ελλάδας, αρχαίας και νέας, της τοπογραφίας, της ιστορίας, της τέχνης και των εθίμων της. Η μελέτη της ελληνικής μουσικής από τον Κοës θα προσετίθετο στην περιγραφή, αλλά δυστυχώς ποτέ δεν δημοσιεύτηκε, λόγω του πρόωρου θανάτου του Κοës.

Η παρέα ξεκίνησε από τη Ρώμη το Μάιο του 1810, παρέμεινε στη Νάπολη για λίγο και έχοντας επιζήσει από ένα ναυάγιο, πριν καλά καλά βγουν από το Ότραντο, έφτασαν στην Κέρκυρα στο τέλος Ιουλίου του 1810 σε ένα πλοίο φορτωμένο με σκόρδα. Μία ασθένεια του Στάκελμπεργκ τους ανάγκασε να παραμείνουν στην Κέρκυρα για ένα μήνα περίπου και στις 25 Αυγούστου του 1810 έφτασαν στην Πρέβεζα, όπου είχαν την πρώτη τους γεύση και εμπειρία μιας «τούρκικης πόλης». Δύο μέρες αργότερα μπόρεσαν να επισκεφθούν τα πρώτα αρχαιολογικά ερείπια σε ελληνικό έδαφος, τα ερείπια της Νικόπολης, της πόλης της νίκης του Αυγούστου, που ιδρύθηκε από τον Καίσαρα Αύγουστο μετά τη νίκη του στη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ.

Έμειναν στην Πρέβεζα τρεις μέρες και την 28η Αυγούστου 1810 ο Carl Haller von Hallerstein σχεδίασε τα ερείπια της Νικόπολης, πριν φύγουν με το πλοίο από την Πρέβεζα για την Πάτρα. Η παρέα φτάνει στην Αθήνα στις 14 Σεπτεμβρίου 1810 και εκεί σύντομα αισθάνονται οικεία. Συναντούν και συνάπτουν φιλία με το λόρδο Βύρωνα, μέσω του οποίου γνωρίζονται με το Γάλλο πρόξενο Louis François Fauvel⁷ και τον Ιταλό ζωγράφο Γιοναππι Battista Lusieri που ήταν αντιπρόσωπος του λόρδου Έλγιν⁸.

Το ημερολόγιο του Brøndsted στην Ελλάδα αρχίζει στις 24 Αυγούστου 1810 και συνεχίζει μέχρι την 8η Φεβρουαρίου 1811. Στη διάρκεια του χειμώ-

Ο Άγγλος αρχιτέκτονας Charles Robert Cockerell. Σχέδιο με μολύβι του Otto Magnus von Stackelberg. Εθνική Συλλογή Αρχαιοτήτων, Μόναχο

να εξερευνούν την Αθήνα και τα περίχωρά της. Στην Αθήνα επίσης συναντούν τους Άγγλους αρχιτέκτονες Charles Robert Cockerell και John Foster, οι οποίοι προστέθηκαν στην ομάδα τους και συνέβαλαν με σχέδια και νέες ιδέες. Βλέπουν με τα μάτια τους τα μάρμαρα του Παρθενώνα που έχει αποσπάσει ο Lusieri κατ' εντολή του λόρδου Έλγιν

⁷ Ο Louis François Fauvel ήταν ένας παθιασμένος ερευνητής και συλλέκτης ελληνικών αρχαιοτήτων και αναμφισβήτητα επαρκέστατος γνώστης των αρχαίων έργων τέχνης που υπήρχαν στην Αθήνα την εποχή εκείνη.

⁸ Ο λόρδος Έλγιν ήταν την εποχή εκείνη πρέσβης της Βρετανίας στην Υψηλή Πύλη, στην Κωνσταντινούπολη.

και μένουν άναυδοι με τον απaráδεκτο τρόπο που ο Lusieri έχει μεταχειριστεί τον Παρθενώνα. Ο Brøndsted αναχωρεί από την Αθήνα για την Κωνσταντινούπολη και τη Μικρά Ασία την άνοιξη του 1811 μαζί με τους Κοës και Stackelberg. Οι Haller, Linckh, Cockerell και Foster άρχισαν την επιτυχή ανασκαφή τους στο ναό της Αφαιάς Αθηνάς στην Αίγινα. Στις αρχές του Αυγούστου 1811 οι Haller και Linckh επισκέφθηκαν τη Ζάκυνθο συνοδευόμενοι από τον Κοës ο οποίος επέστρεψε στην Αθήνα από τη Μικρά Ασία αφήνοντας τους Brøndsted και Stackelberg στην ακτή της Μικράς Ασίας. Ο Κοës αρρωσταίνει από βαριά πνευμονία και πεθαίνει στη Ζάκυνθο μόλις στα 29 του χρόνια. Ο Brøndsted μαθαίνει τα άσχημα νέα για τον αδελφικό του φίλο και αδελφό της αρραβωνιαστικιάς του όταν επέστρεψε βεβιασμένα στην Αθήνα λόγω βαριάς δυσεντερίας που έπαθε στη Μικρά Ασία. Ο ίδιος γράφει στο ημερολόγιό του τον Οκτώβριο του 1811: «Καθώς πλησιάζω στην Αθήνα αισθάνομαι σα να επιστρέφω στα πατρώα εδάφη. Δεν είμαι ακόμη εντός των τειχών των Αθηνών και όσο μπορώ χαίρομαι αυτό το συναίσθημα της επιστροφής σε πατρώα γη. Εντός των τειχών με περιμένουν γράμματα και τα μαντάτα της αποδημίας του μοναδικού μου φίλου. Φτάσαμε μαζί στην Αθήνα από την Κόρινθο δεκατρείς μήνες πριν με μία εντελώς διαφορετική διάθεση». Το χειμώνα του 1811-1812 ο Brøndsted έκανε ανασκαφές στην Κέα, την άνοιξη του 1812 εργάζεται στην Αίγινα και τη Σαλαμίνα και τον Ιούνιο βοηθά το Haller στις ανασκαφές του στο ιερό του Επικούριου Απόλλωνος στις Βάσσεις. Από την Αρκαδία πηγαίνει στη Λακωνία και από κει στην Καλαμάτα. Στο πέρασμά του από τον Ταΰγετο του επιτίθενται και τον ληστεύουν, γεγονός που αναφέρει αργότερα στον Αλή Πασά. Το Σεπτέμβριο του 1812 ξεκινά το ταξίδι της επιστροφής στη Δανία. Επισκέπτεται τον τάφο του φίλου του Georg Κοës στη Ζάκυνθο. Η κοντέσα Μαρία Λούντζι, χήρα του προξένου της Δανίας στη Ζάκυνθο, ενημερώνει το Brøndsted για τις λεπτομέρειες του θανάτου του φίλου του. Η Μαρία Λούντζι φρόντιζε τον Κοës τις τελευταίες μέρες της ζωής του. Ο γιος της Νικολό Λούντζι, δεκαπεντάχρονος τότε, ακολούθησε το Brøndsted στη Δανία και έγινε πολύ καλός φίλος της χώρας αυτής. Παρέμεινε στη Δανία μέχρι το 1819 κάνοντας το σπίτι του Brøndsted δεύτερο σπίτι του. Φεύγοντας από τη Ζάκυνθο σταμάτησαν στην Κεφαλλονιά και την Ιθάκη πριν φτάσουν στην Πρέβεζα τη 12η Δεκεμβρίου 1812. Εκεί ο Brøndsted συναντάται με τον Αλή Πασά στο σεράι του (στα "Παλιοσάραγα"). Στο σεράι της Πρέβεζας σίγουρα συζητήθηκε ο γαλλο-ρωσικός πόλεμος, καθότι την εποχή εκείνη ο στρατός του Ναπολέοντα είχε φτάσει στη Μόσχα αλλά οπισθοχώρησε λόγω του δριμύ χειμώνα. Ο Brøndsted εμμέσως αναφέρεται στην καταστροφή της γαλλικής φρουράς της Πρέβεζας από τον Αλή το 1798 (γνωστή ως "Χαλασμός της Πρέβεζας") και την αποστολή των κεφαλιών των Γάλλων αιχμαλώτων στην Κωνσταντινούπολη. Ο Brøndsted δίνει ενδιαφέροντα στοιχεία για τις σχέσεις του Αλή με τους Γάλλους, αναφέροντας σαν πληροφοριοδότες του κάποιους Έλληνες των Ιωαννίνων. Μετά τις νίκες του Ναπολέοντα στην Ιταλία, ο Αλή προσπαθεί να αλλάξει πολιτική υπέρ των Γάλλων, αλλά αργότερα αλλάζει γνώμη και γίνεται

και πάλι εκθρικός προς τους Γάλλους, γεγονός που ιδιαίτερα ενοχλεί το Ναπολέοντα. Οι "ερωτοτροπίες" του Αλή με τους Γάλλους παίρνουν διάφορες μορφές, περιέργες μερικές φορές, όπως αυτή της κατάσχεσης αρκετών κιβωτίων με εξαίρετα αρχαία ελληνικά βάζα, τα οποία ήταν έτοιμα για φόρτωση προς την Αγγλία από τον Γιοναννί Battista Lusieri, εκπρόσωπο του λόρδου Έλγιν. Μετά την κατάσχεσή τους ο Αλή τα δωρίζει στο Ναπολέοντα. Μπορεί, ίσως, η πράξη αυτή να είχε κατάλληλα ενορχηστρωθεί από το Γάλλο πρόξενο στην Αθήνα Fauvel. Ο Brøndsted συναντάται με τον Αλή Πασά τρεις φορές στην Πρέβεζα, όπως ο ίδιος περιγράφει στο ημερολόγιό του. Περνά τον Ιανουάριο και το μισό Φεβρουάριο του 1813 στα

Ο Γάλλος πρόξενος στην Αθήνα Louis Francois Fauvel.
Μέρος λιθογραφίας του Louis Dupré του 1825.

Ιωάννινα, την πρωτεύουσα του πασαλικιού του Αλή. Από την Κέρκυρα φεύγει για την Ιταλία, μένει στη Ρώμη για πέντε εβδομάδες και μετά από στάσεις στη Φλωρεντία, Βενετία, Βιέννη και αρκετές γερμανικές πόλεις, επιστρέφει στη Δανία το Σεπτέμβριο του 1813. Παντρεύεται την αρραβωνιαστικιά του Φρειδερίκη Κοës και στα επόμενα τέσσερα χρόνια κάνουν τρία παιδιά, ένα γιο και δύο κόρες. Λίγες μέρες μετά την τρίτη γέννα η γυναίκα του πεθαίνει και ο Brøndsted αποφασίζει να αφήσει τα τρία μικρά του παιδιά στη δίδυμη αδελφή της γυναίκας του και τον άντρα της και να επιστρέψει στη Ρώμη για να συνεχίσει την εργασία της έκδοσης των αποτελεσμάτων των ερευνών του στην Ελλάδα, την οποία θεωρούσε πλέον ότι ήταν ο σκοπός της ζωής του. Το Σεπτέμβριο του 1818 φεύγει από τη Δανία για τη Ρώμη. Συναντά και πάλι το Γκαίτε στη Βαϊμάρη και στη Νυρεμβέργη μαθαίνει από τον αδελφό του Haller ότι ο αρχιτέκτονας Carl Haller von Hallerstein σκοτώθηκε στην κοιλάδα των Τεμπών, όπου τον είχε προσλάβει ο Βελή Πασάς, γιος του Αλή, για να κατασκευάσει μία γέφυρα. Τον Ιανουάριο του 1819 επιστρέφει

Πρεβεζάνικα Χρονικά

στη Ρώμη. Το Μάιο του ίδιου χρόνου επισκέπτεται και πάλι τη Ζάκυνθο για να επιστρέψει το νεαρό κόντε Νικολό Λούντζι στη μητέρα του. Το 1823, στο ταξίδι του από τη Ρώμη στο Παρίσι, σταματά στη Γενεύη και συναντά, ανταλλάσσει απόψεις και μοιράζεται την αγάπη του για την Ελλάδα και τον αγώνα της για ανεξαρτησία με τον κόμη Καποδίστρια.

Στο Παρίσι συντονίζει την έκδοση του πρώτου τόμου της εργασίας του “Ταξίδια στην Ελλάδα συνοδευόμενα με αρχαιολογικές ανασκαφές”⁹, ο οποίος τελικά εκδόθηκε το 1825 και αναφέρεται στις ανασκαφές του στην Κέα και ιδιαίτερα στην αρχαία Καρθαία της Κέας. Το 1830 εκδίδεται ο δεύτερος τόμος της εργασίας του με τίτλο “Ο Παρθενών της Ακρόπολης των Αθηνών από αρχαιολογικής και ιστορικής απόψεως”¹⁰. Το 1832 ο Brøndsted επιστρέφει στη Δανία στα 52 του χρόνια. Σε ηλικία 61 ετών έπεσε από το άλογό του στη διάρκεια ιππασίας, αλλά με τη σκληρή του κράση μπόρεσε να περπατήσει μέχρι το κοντινότερο νοσοκομείο, όπου διεγνώσθη ότι δεν είχε εξωτερικά τραύματα. Πέθανε λίγο μετά από τραύματα σε εσωτερικά όργανα. Είχε τρομερή μνήμη και μιλούσε πέρα από την αρχαία ελληνική, λατινική και εβραϊκή γλώσσα, τη γερμανική, γαλλική, αγγλική, ιταλική, νέα ελληνική, ισπανική και τουρκική.

Τα χειρόγραφα του Peter Oluf Brøndsted με τίτλο “Συνομιλίες με τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων το φθινόπωρο του 1812”¹¹ βρίσκονται στη Βασιλική Βιβλιοθήκη της Κοπεγχάγης (KB NKS 341c fol.) στον ίδιο φάκελλο με γερμανική και γαλλική μετάφραση που φαίνεται να έχουν γίνει από τον ίδιο το Brøndsted. Από το κείμενο διαλέγω τα κομμάτια αυτά που αφορούν στην επίσκεψη του Brøndsted στην Πρέβεζα από τη 12η μέχρι τη 18η Δεκεμβρίου του 1812 και τη συνάντησή του με τον Αλή στο σεράι του στα “Παλιοσάραγα”. Έχει τότε μαζί του το δεκαπεντάχρονο Nicolo Lunzi (Νικολό Λούντζι), γιο του τέως Δανού προξένου στη Ζάκυνθο. Στη συνάντησή τους παρευρίσκετο και ο Άγγλος πρόξενος στη Ζάκυνθο Σπυρίδων Φορρέστι (Spiridon Forresti).

Ο Brøndsted δεν είδε τον Αλή Πασά στην πρωτεύουσα του πασαλίκιού του τα Γιάννενα, αλλά στην Πρέβεζα όπου βρισκόταν με πολυάριθμο στρατό. Ο Brøndsted ερχόταν τότε στην Πρέβεζα για δεύτερη φορά. Όπως έχω αναφέρει, πέρασε για πρώτη φορά από την πόλη τον Αύγουστο του 1810 κατευθυνόμενος προς την Αθήνα. Η πρώτη επίσκεψη του Brøndsted στον Αλή Πασά ήταν, κατά κάποιο τρόπο, αναγκαστική. Τον επισκέφθηκε τη 13η Δεκεμβρίου έχοντας ως συνοδό του το νεαρό κόμη Nicolo de Lunzi, μία ημέρα μετά την άφιξή τους στην Πρέβεζα για να εξετάσει για άλλη μία φορά τα ερείπια της αρχαίας Νικόπολης. Ο Βεζίρης, έχοντας μάθει ότι δύο ξένοι, δύο Φράγκοι, είχαν φτάσει την προηγούμενη ημέρα, έστειλε ένα από τους φρουρούς του για να ρωτήσει την ελληνική οικογένεια, που φιλοξενούσε το Brøndsted, ποιοι ήταν αυτοί οι ξένοι.

⁹ “*Voyages dans la Grèce accompagnées de recherches archéologiques*”, Paris, 1825.

¹⁰ “*The Parthenon on the Acropolis of Athens, in an archaeological and historical context*”.

¹¹ “*Interviews with Ali Pacha of Ioannina in the autumn of 1812*”.

Η εντολή εκτελέστηκε με αρκετά άγριο τρόπο και σε χρόνο που οι επισκέπτες δεν βρίσκονταν στο σπίτι, λες και ο Πασάς ήταν δυσαρεστημένος που δύο άγνωστοι "Φράγκοι" είχαν ήδη βρει εκεί κατάλυμα για 24 ώρες. Έτσι, με την επιστροφή τους από τη Νικόπολη, βρήκαν τη δύστυχη οικογένεια ανήσυχη εξαιτίας τους. Ο Brøndsted αποφάσισε έτσι να προσπαθήσει αμέσως να εξασφαλίσει ακρόαση από το Βεζίρη την επόμενη μέρα, εάν κάτι τέτοιο ήταν δυνατό. Απέρριψε την προσφορά που έκανε ένας Έλληνας έμπορος, για τον οποίο είχε φέρει μερικές συστατικές επιστολές, να τον συστήσει στον Πασά, εξαιτίας της υπερβολικής του ατολμίας, καθώς είχε ήδη προβλέψει μία ταπεινωτική σκηνή σε περίπτωση που ο φτωχός αυτός άνθρωπος βρισκόταν ενώπιον του Βεζίρη. Ο Brøndsted είχε αρκετές φορές την ευκαιρία να παρατηρήσει ότι οι Τούρκοι πάντοτε ένιωθαν πιο σπουδαίοι όταν αυτός που βρισκόταν απέναντί τους γινόταν όλο και περισσότερο πειθαρχικός και δουλοπρεπής.

«Κάθε ανεξάρτητο και τίμιο πνεύμα νοιώθει αμήχανα στην παρουσία ενός μικρόψυχου και εξευτελιστικού συντρόφου, γιατί φαίνεται πως συμμετέχει κατά κάποιο τρόπο στον εξευτελισμό του», αναφέρει. Και έτσι προτίμησε να τον παρουσιάσει στον Αλή Πασά ο Άγγλος πρόξενος στη Ζάκυνθο και Άγγλος υπήκοος Σπυρίδων Φορρέστι που ο Brøndsted είχε τη χαρά να έχει ξανασυναντήσει στο παρελθόν στη γενέτειρά του, τη Ζάκυνθο. Ο Φορρέστι πρότεινε να συστήσει το Brøndsted ως Άγγλο ταξιδιώτη, αλλά ο Brøndsted δεν το δέχτηκε για δύο λόγους: πρώτα γιατί ποτέ δεν του άρεσε να «περνιέται για κάτι που δεν είναι» και έπειτα γιατί «υποσχέθηκε στον εαυτό του κάποια διασκεδαστική συνομιλία ή κάποια παράξενη ερώτηση από τη μεριά του Βεζίρη, στον οποίο η Δανία θα πρέπει να ήταν το ίδιο άγνωστη όπως και οι κάτοικοι της Σελήνης στο Nicolas Klim στο διήγημα του Δανού συγγραφέα Ludvig Holberg». Απλά οι δύο τους συμφώνησαν να μην αναφέρουν λέξη για τον πόλεμο που βρισκόταν σε εξέλιξη το 1812 μεταξύ Αγγλίας και Δανίας, αποφεύγοντας έτσι όλες τις παρατηρήσεις από τη μεριά του Πασά προς ένα διαπιστευμένο Άγγλο που συστήνει ένα Δανό. Την επόμενη ημέρα, 13η Δεκεμβρίου 1812, φτάνοντας την προκαθορισμένη από τον Πασά ώρα, βρήκαν το σεράι γεμάτο στρατιώτες, περίπου 4.000 άνδρες, τους οποίους είχε φέρει μαζί του ο Αλή Πασάς από τα Ιωάννινα. Είχαν σχηματίσει εξαιρετικά ποικίλες και ζωηρές ομάδες στην αυλή του σαραγιού και οι περισσότεροι από αυτούς ασχολούνταν με τον καθαρισμό των όπλων τους (τους είχαν πει ότι ο Βεζίρης θα τους επιθεωρούσε το απόγευμα).

Μπαίνοντας στο κτίριο, οι δύο άντρες πέρασαν πρώτα από μερικά από εκείνα τα ευρύχωρα, σκοτεινά και άδεια δωμάτια τα οποία προηγούνται των διαμερισμάτων ενός Τούρκου ευγενή, αλλά τα οποία μοιάζουν περισσότερο με τα διαμερίσματα μιας σιταποθήκης, ή μάλλον ενός στρατώνα, παρά με τον προθάλαμο ενός σπουδαίου προσώπου. Συνάντησαν μόνο είκοσι από τους «τζουκαδάρες», δηλαδή τους φρουρούς του Βεζίρη, οι οποίοι τους υποδέχθηκαν με ευγένεια. Ο Φορρέστι τους ήταν ήδη γνωστός και ένας μάλιστα τον ασπάστηκε και τον χαιρέτησε στρατιωτικά αποκαλώντας

Πρεβεζάνικα Χρονικά

τον «ακριβέστατον φίλον». Στη συνέχεια τους ανήγγειλαν στο Βεζίρη και αμέσως έγιναν δεκτοί από αυτόν.

Η πρώτη συνάντηση με «αυτόν τον παράξενο γέροντα», τον οποίο ο Brøndsted ήθελε τόσο καιρό να δει, ήταν πολύ ενδιαφέρουσα γι' αυτόν. Το διαμέρισμα στο οποίο βρήκαν το Βεζίρη ήταν μετρίων διαστάσεων, αλλά πολύ ψηλό και πλούσια διακοσμημένο σε τούρκικο ύφος, χωρίς να είναι υπερφορτωμένο. Το ταβάνι, οβάλ ή μάλλον επικλινές στην ελλειπτική του πλευρά, ήταν ζωγραφισμένο με βαθύ γαλάζιο χρώμα μαζί με ένα αριθμό ανάγλυφων επίχρυσων αστεριών σε διάφορα μεγέθη. Αυτός ο διάκοσμος, τον οποίο συχνά είχε δει ο Brøndsted σε τούρκικα δωμάτια στην Κωνσταντινούπολη και αλλού, φαίνεται ότι δημιουργεί ένα πολύ αρμονικό αποτέλεσμα, ειδικότερα σε μεγάλα διαμερίσματα, τα οποία είναι ταυτόχρονα πλούσια σε αραβουργήματα. «Μια παρόμοια διακόσμηση μου φαίνεται κατά πολύ εντυπωσιακότερη και αποτελεσματικότερη σε μικρά δωμάτια, όπου δεν μπορεί να εναρμονιστεί με τον υπόλοιπο χώρο», αναφέρει ο Brøndsted. Το σαλόνι ήταν στενόμακρο και χωρισμένο σε δύο ίσα μέρη από τέσσαρες στενές ελικοειδείς κολώνες, οι οποίες υψώνονταν από το πάτωμα προς το ταβάνι. Ήταν βαμμένες, όπως και το ταβάνι, με ουρανό χρώμα και πλεγμένες με χρυσό ανάγλυφο φύλλωμα, το οποίο ενωνόταν στα μακρόστενα κιονόκρανα με τα μεγάλα φύλλα της ακάνθου που ήταν και αυτά χρυσά και καλόγουστα. Αυτές οι κολώνες με ένα χρυσό καφασωτό χώριζαν το κάτω μέρος του διαμερίσματος από το άλλο μισό που ήταν υπερυψωμένο κατά δύο σκαλοπάτια και είχε σε τρεις από τις πλευρές του ένα μεγάλο ντιβάνι. Αυτό ήταν καλυμμένο με κόκκινες βελούδινες κουρτίνες, κομψά ταιριασμένες με την ταπετσαρία από ημισελήνους με χρυσά μεταλλικά στοιχεία και πλούσια στολισμένες με κρόσσια και ταφτάδες από χρυσή κλωστή.

Ο Βεζίρης καθόταν σταυροπόδι κοντά σε ένα παράθυρο στη γωνία του ντιβανιού πάνω σε ένα μαξιλάρι που ήταν μεγαλύτερο από τα άλλα. Στα αριστερά του και λίγο πιο πέρα από αυτόν, στο ντιβάνι και στην ίδια στάση, καθόταν ένα ηλικιωμένος Τούρκος, προφανώς κάποιος ανώτερος αξιωματούχος, όμορφος, με όψη πολύ σοβαρότερη από αυτή του Βεζίρη. Πιο κάτω και επάνω στο διάστικτο χαλί, στο πάτωμα, δηλαδή στο χώρο που περικλείεται από το ντιβάνι, ήταν ενώπιον του Βεζίρη τρεις γραμματείς ή γραφείς — δύο από τους οποίους ήταν Έλληνες, ο τρίτος Αλβανός, τουλάχιστον ντυμένος ως τέτοιος — κοντύτερα στον Τούρκο που μόλις ανέφερα. Και οι τρεις κάθονταν σταυροπόδι και ήταν απασχολημένοι να γράφουν καθ' υπαγόρευση του ίδιου του Βεζίρη και του Οθωμανού αξιωματούχου έχοντας το μελανοδοχείο μπροστά τους. Όλοι έγραφαν χωρίς να στηρίζουν το χαρτί, ούτε επάνω στο αριστερό τους χέρι ούτε επάνω στο γόνατό τους. Ο Brøndsted συχνά θαύμαζε την καθαρότητα και την ταχύτητα με την οποία έγραφαν οι Έλληνες και οι Τούρκοι, αλλά συνηθισμένος να κάθεται σε κάποιο γραφείο ή τραπέζι και να ακουμπά, δεν μπόρεσε ποτέ να καταφέρει να γράψει με αυτό τον τρόπο που έγραφαν οι γραφείς του Αλή.

**Ο Αλή Πασάς καθήμενος σε ντιβάνι στο σεράι του στα Γιάννενα.
Χαλκογραφία του J. Clark από σχέδιο του Άγγλου αρχιτέκτονα
C.R. Cockerell του 1813 όταν επισκέφθηκε τα Γιάννενα.**

Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Καθώς ο Brøndsted και ο Φορρέστι πλησίασαν το ντιβάνι, ο Βεζίρης τους χαιρέτησε κατά τον τούρκικο τρόπο γέρνοντας δηλαδή το κεφάλι του και φέρνοντας το δεξί του χέρι πάνω στο στήθος. Στη συνέχεια τους έκανε νεύμα να καθήσουν στο ντιβάνι, όχι μακριά από εκείνον. Λέγοντας κάτι στους γραμματείς του, αυτοί αμέσως αποσύρθηκαν. Παρέμεινε μόνο ο ηλικιωμένος Τούρκος, ο οποίος αποτελούσε το βουβό πρόσωπο της σκηνής που περιγράφει ο Brøndsted. Ο αξιωματικός των "τζουκαδάρων", ο οποίος τους είχε αναγγείλει, παρέμεινε στη θέση του στην πόρτα, στην άλλη άκρη του διαμερίσματος. Ο Βεζίρης ήξερε ότι δεν χρειαζόταν άλλο διερμηνέα όταν ήταν παρών ο Φορρέστι. Ο Brøndsted, με τη σειρά του, ζήτησε από το Φορρέστι να τον αφήσει να προσπαθήσει να συνομιλήσει με τον Πασά χωρίς τη βοήθειά του. Με το συνοπτικό και ζωντανό του τρόπο και στα ελληνικά, τα οποία μιλούσε πολύ καλά, ο Αλή ρώτησε το όνομά του, τη χώρα του, ποιος ήταν ο σκοπός του ταξιδιού του, εάν είχε ξαναεπισκεφτεί την Ελλάδα στο παρελθόν, εάν ήταν ευχαριστημένος με αυτές τις χώρες, εάν ήταν ήδη εκεί πολύ καιρό.

Του έθεσε τόσες πολλές ερωτήσεις με μιας που δεν ήξερε σε ποια να πρωταπαντήσει. Ο Brøndsted του είπε το όνομά του, τη χώρα του και ότι ήταν ήδη δύο ή τρία χρόνια στην Ελλάδα, ταξιδεύοντας ειδικά «περιεργείας χάριν» για να δει τα αρχαία της μνημεία κ.λπ. Πρόσθεσε, επιπλέον, ότι ήρθε τώρα για να δει την αρχαία Ήπειρο και να υποβάλει τα σέβη του στην Υψηλότητά του, για την οποία γινόταν συχνά λόγος στα μέρη τους. Ακούγοντας αυτά ο Αλή στράφηκε, χαμογελώντας λίγο απατηλά, στον κ. Φορρέστι και είπε: «Υποθέτω ότι ο ξένος είναι αρκετό καιρό σε αυτές τις χώρες για να ξέρει να φιλοφρονεί στα ρωμαίικα». Συνόδευσε την έκφρασή του γελώντας τόσο δυνατά που σχεδόν τους κούφανε την πρώτη φορά.

Αυτό το υπερβολικό γέλιο, το οποίο επαναλήφθηκε συχνά, ήταν μία από τις ιδιαιτερότητες του Αλή και ο Brøndsted ποτέ δεν είχε ακούσει άλλον άνθρωπο να γελάει με τέτοιο τρόπο. Γυρνώντας και πάλι προς το μέρος του, ο Αλή Πασάς του είπε: «Θέλω να συζητήσω μαζί σου χωρίς διερμηνέα. Εάν έχεις έρθει για να με δεις, ελπίζω ότι θα καταλάβεις ότι δεν είμαι και τόσο κακός όσο με περιγράφουν στις γαλλικές εφημερίδες» ξεσπώντας και πάλι σε δυνατά γέλια.

Ο Βεζίρης κάπνιζε όταν μπήκαν, συνήθεια για την οποία, γενικά, χρησιμοποιούσε αυτό το «εργαλείο» που οι Τούρκοι ονομάζουν «ναργιλέ», όπου ο καπνός περνάει από το νερό το οποίο βρίσκεται σε μία γυάλα ή κύλινδρο, πάνω σε μία μεγάλη ασημένια ή μπρούτζινη βάση, συχνά όμορφα δουλεμένη με φιλιγκράν. Λίγο πιο πέρα από τον Αλή Πασά, πάνω στο χαλί, βρισκόταν ένα παρόμοιο «όργανο», από το οποίο έβγαινε ένας μακρύς, ελαστικός σωλήνας από σεβρό δέρμα και πλεγμένος με χρυσές κλωστές οι οποίες τελείωναν σε ένα στόμιο από κεκριμπάρι πολύ όμορφα διακοσμημένο με διαμάντια, το οποίο ο Βεζίρης κρατούσε στο χέρι του. Η φορεσιά του Αλή πρόσφερε δύο αξιοθαύμαστα πράγματα, τα οποία εντυπωσίαζαν αμέσως. Και αυτά ήταν ένα στιλέτο

Προσωπογραφία του Αλή Πασά βασισμένη σε σχέδιο του Louis Durré το οποίο ήταν στην κατοχή του συνταξιδιώτη του G. Vivian. Πρωτοδημοσιεύτηκε στο Λονδίνο το Μάιο του 1923 από τον οίκο Colnaghi & Co., χαραγμένη σε ακουατίνα από τους Robert Havell & Son, δύο χρόνια πριν αρχίσει η έκδοση του βιβλίου του Louis Durré.

Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα

που φορούσε στη ζώνη του, η λαβή του οποίου ήταν καλυμμένη με διαμάντια, και ένα είδος καπέλου, ή μάλλον ένα υψηλό φέσι, από βιολετί βελούδο, με μεγάλη χρυσή δαντέλα. Η ακριβής μορφή αυτού του καπέλου φαίνεται στο πορτραίτο εκπληκτικής ομοιότητας που σχεδίασε ο Λουί Ντυπρέ¹². Έχει μία μικρή ομοιότητα με το καπέλο το οποίο προσέδιδαν οι αρχαίοι στη μορφή του Οδυσσέα.

¹² Στο βιβλίο του *Voyage à Athènes et à Constantinople ou collection de portraits, vues et costumes Grecs et Ottomans*, που ξεκίνησε να εκδίδεται σε τεύχη στο Παρίσι το 1825 και ολοκληρώθηκε το 1838 περίπου υπάρχουν αρκετές λιθογραφίες με θέματα από την Ήπειρο, τις οποίες σχεδίασε ο ίδιος ο Louis Durré στη μηνιαία περίπου παραμονή του στην Ήπειρο. Ο Louis Durré ήρθε στην Κέρκυρα στις 8 Μαρτίου 1819 μαζί

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Ο Αλή Πασάς ήταν κάτω από το μέσο ανάστημα. Το κεφάλι του εντυπωσίασε τον Brøndsted πολύ, καθώς δεν είχε καμία σχέση με το κεφάλι ενός Αλβανού, ούτε στο σχήμα ούτε στο χρώμα της επιδερμίδας. Και τα δύο του φαίνονταν τελείως ελληνικά. Το μέτωπο ήταν ψηλό και πλατύ, τα μάτια μεσαίου μεγέθους και χωρίς ορισμένο χρώμα αλλά υπερβολικά κινητικά. Η μύτη μεγάλη και γαμψή, τα μάγουλα πλατειά και γεμάτα, χωρίς να είναι σαρκώδη, το πηγούνι μεγάλο, στρογγυλό και καλυμμένο από λευκή γενειάδα, η οποία δεν ήταν τότε τόσο πυκνή, όσο αυτή που είχε έξι χρόνια αργότερα, όταν ο Λουί Ντυπρέ έκανε το πρώτο σκίτσο του Αλή. Η πιο ενδιαφέρουσα και πιο χαρακτηριστική έκφραση του προσώπου του προερχόταν από τα μάτια του ή μάλλον από τη ματιά του και από το μέρος που περικλείει το στόμα και τα χείλη του. Το συχνό του χαμόγελο δεν είχε συνήθως τίποτε από δόλο ή πονηριά αλλά αντίθετα πολλή χάρη και όταν ζωντάνευε από τη συζήτηση ή από κάποια χαρούμενη και πρόσχαρη ατμόσφαιρα, πραγματικά ευχάριστη, εξαπλωνόταν σε όλα του τα χαρακτηριστικά. Γενικά, «αυτός ο υπέροχος άνθρωπος φαινόταν από τη φυσιογνωμία του και από τους τρόπους του να αφομοιώνει τόσα λίγα στοιχεία ενός γέρου Τούρκου αξιωματούχου από ό,τι μπορεί να φανταστεί κανείς», αναφέρει ο Brøndsted. Δεν διέθετε τίποτε από αυτή τη λευκή και φίνα επιδερμίδα η οποία ήταν τόσο κοινή στους Τούρκους ευγενείς. Η δική του ήταν καστανή και αρρενωπή, οι τρόποι του, λακωνικοί και ζωντανοί, δεν είχαν τίποτε από αυτή τη νωθρότητα και βαρύτητα που είναι το χαρακτηριστικό των υψηλόβαθμων Τούρκων. Ο Αλή Πασάς, όπως είπαν στο Brøndsted μερικοί Έλληνες, συχνά κορόιδευε αυτή τη «θεατρική βαρύτητα» των υψηλόβαθμων Οθωμανών. Ο Αλή Πασάς μιλούσε γρήγορα, κινούνταν με ταχύτητα και, κοντολογίς, εκτός από τη φορεσιά του, δεν διέθετε τίποτε από ένα ηλικιωμένο Τούρκο. Διέθετε το σώμα ενός Έλληνα και την ψυχή ενός Αλβανού.

Ο Brøndsted μας αναφέρει: «Αυτές οι προσωπικές ιδιότητες του Αλή θα πρέπει, οπωσδήποτε, να επηρέαζαν τους ίδιους τους Τούρκους που ήταν εγκατεστημένοι στην Αλβανία. Στην πραγματικότητα, αυτοί οι πεισματάρηδες και αγέρωχοι άνθρωποι φαινόταν λιγότερο νωχελικοί και περισσότερο βολικοί στην Αλβανία από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη επαρχία της τουρκικής επικράτειας. Ο κύριος λόγος ήταν ότι εκεί (στην Αλβανία) οι Τούρκοι είχαν εξισωθεί περισσότερο με τις άλλες φυλές, τους Έλληνες και τους Αλβανούς. Ο Αλή ήταν πολύ δεσποτικός για να εκτιμά ή να ευνοεί ένα πρόσωπο, όποιο κι αν ήταν αυτό, με οποιοδήποτε άλλο κριτήριο εκτός από την αξία του, δηλαδή εάν μπορεί να τον εξυπηρετεί στην εκτέλεση κάποιου σχεδίου, καλού ή κακού. Εάν αυτό, το οποίο παρατηρεί και ο αθάνατος Άρατος, αληθεύει — ότι δηλαδή οι περισσότεροι

με τους Άγγλους λάτρεις των καλών τεχνών W.H. Hyell, M. Hay και G. Vivian. Στις 14 Μαρτίου 1819 ζωγραφίζει τον Αλή Πασά κατά τη διάρκεια κυνηγιού στη λίμνη του Βουθρωτού. Το πορτραίτο του Αλή Πασά από το Dyrné είναι ένα από τα ωραιότερα του Πασά. Παραμένει στα Γιάννενα μέχρι τις 28 Μαρτίου 1819 και από εκεί μέσω Μετσόβου πηγαίνει στη Θεσσαλία και τους Δελφούς και φθάνει στην Αθήνα στις 15 Μαρτίου, όπου μένει μέχρι την 9η Ιουνίου 1819 όταν φεύγει από τον Πειραιά για την Κωνσταντινούπολη.

πρίγκιπες, γεμάτοι αδιαφορία και εγωισμό, εκτιμούν σε κάθε άτομο, ακόμη και το πιο ευγενικό, μόνο όσα τους είναι χρήσιμα και ότι η φιλία τους, η περιφρόνησή τους, ακόμα και το μίσος τους καθορίζονται απόλυτα με βάση αυτόν τον υπολογισμό — θα μπορούσε να έχει κανείς την απαίτηση από ένα Αλβανό δεσπότη, ιδιοφυΐα μεν, ακαλλιέργητο δε, να έχει μία καρδιά λιγότερο στεγνή και αισθήματα λιγότερο εγωιστικά;»

Ο Αλή Πασάς έκανε νόημα στον αξιωματικό της φρουράς του, που στεκόταν στην πόρτα, να προσφέρει στο Βrøndsted και το Φορρέστι καφέ και πίπες. Ο Αλβανός που τους σέρβιρε τα κουφέτα και τον καφέ πάνω σε ένα μεγάλο δίσκο λύγισε το ένα του γόνατο στο έδαφος παρουσιάζοντάς τα πρώτα στον Βεζίρη που ήταν δίπλα τους. Ο Αλή ρώτησε πάλι το Βrøndsted εάν του είχε πει ότι ήταν Δανός. Απάντησε καταφατικά. «Μου φαίνεται», ανταπάντησε εκείνος, «ότι είστε στα μαχαίρια με τους Άγγλους τα τελευταία χρόνια». (Χρησιμοποίησε την εξής φράση: «Μου φαίνεται ότι είστε πλακισμένοι με τους Ιγγλέσους ετούτους τους χρόνους» και ότι «έχω διαβάσει κάτι σχετικά με αυτό στην Gazette of Corfu¹³»). Σε αυτήν την ερώτηση, την οποία ο Φορρέστι και ο Βrøndsted θα απόφευγαν με χαρά, κοιτάχτηκαν και χαμογέλασαν. Ο Βrøndsted απάντησε ότι όντως υπήρχαν ορισμένες διαφορές μεταξύ των δύο κυβερνήσεών τους, αλλά ελπίζαν να τακτοποιηθούν.

«Λοιπόν», είπε ο Αλή Πασάς, «τα πράγματα αλλάζουν συχνά, εκεί στις χώρες σας, έτσι αλλάζουν και οι φιλίες με τον ένα ή τον άλλο τρόπο».

Είπε αυτές τις λέξεις με τόσο εύχαρη τρόπο που ενθάρρυνε το Βrøndsted να απα-

Ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων κυνηγώντας στη λίμνη του Βουθρωτού στις 14 Μαρτίου του 1819. Λιθογραφία του Louis Dupré.

Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα

¹³ Η *Gazette of Corfu* ήταν εφημερίδα που κυκλοφορούσε ευρέως στην Κέρκυρα και στις πέριξ περιοχές.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ντήσσει: «Ναι, Υψηλότατε, όπως κι εδώ στην Τουρκία». Εδώ ο Αλή ανανέωσε το δυνατό του γέλιο και είπε: «Είναι αλήθεια, είναι αλήθεια» (κατά λέξη: «Αλήθεια λέγεις, αλήθεια λέγεις»), επαναλαμβάνοντας αρκετές φορές αυτές τις λέξεις.

Ο Αλή Πασάς άλλαξε το θέμα της συζήτησης και ο Βrøndsted χάρηκε γι' αυτό. Στη συνέχεια του έκανε αρκετές ερωτήσεις σχετικές με την πατρίδα του, τον πληθυσμό, την κυβέρνησή της κ.λπ. Δύο πράγματα τον εντυπωσίασαν στις απαντήσεις του Βrøndsted, πρώτα πρώτα ότι η Δανία τον καιρό της ευημερίας της διέθετε ένα στόλο από 22 πλοία και 14 ή 15 φρεγάτες και κατά δεύτερο λόγο, ότι η ενδιαφέρουσα χώρα της Νορβηγίας, η οποία δεν είχε ακόμη αποχωριστεί από τη δανέζικη μοναρχία, εκτεινόταν τόσο πολύ στο βορρά. Είχε ακούσει κάτι για την Ισλανδία, ειδικά για το ηφαίστειο της Χέκλας (Hecla), αλλά δεν ήξερε ότι το νησί ανήκε στη Δανία, νομίζοντας ότι ήταν κτήση της Αγγλίας. Ρώτησε εάν ήταν αλήθεια, όπως του είχαν πει μερικοί ταξιδιώτες, ότι το ηφαίστειο της Hecla συνδεόταν με αυτό της Αίτνας στη Σικελία, γιατί οι εκρήξεις τους γίνονταν συχνά την ίδια χρονική στιγμή. Ο Βrøndsted του απάντησε ότι, απ' ό,τι φαινόταν, τα μεγάλα «ηφαιστειακά σιδηρουργεία» του πλανήτη μας είχαν μεγάλη φυσική επικοινωνία μεταξύ τους, αλλά όμως δεν υπήρχε λόγος γιατί το ένα ηφαίστειο δεν θα έπρεπε να είχε εξολοκλήρου τοπικές εκρήξεις και ότι εάν τα δύο ηφαίστεια για τα οποία μιλούσε ο Πασάς είχαν ταυτόχρονες εκρήξεις, αυτό ήταν πιθανόν μία τυχαία σύμπτωση.

«Πάντα ευχόμουν», απάντησε ο Αλή, «να δω ένα ηφαίστειο, αν και όχι το δικό σας εκεί ψηλά στο βορρά — κάνει τόσο κρύο εκεί — αλλά αυτό της Αίτνας ή του Βεζούβιου. Το κλίμα πρέπει να είναι καλό τόσο στη Σικελία όσο και σε μεγάλο μέρος της Ιταλίας. Αλλά, από την άλλη, έχουν και αυτοί τους μπελάδες τους. Μου λένε ότι υπάρχουν ληστές στους δρόμους εκεί στην Ιταλία».

«Δεν συνάντησα κανέναν από αυτούς», απάντησε ο Βrøndsted, «αλλά δυστυχώς έχω συναντήσει κάποιους εδώ στην Τουρκία».

«Σε ποιο μέρος;»

«Στο Μοριά, στην οροσειρά του Πενταδάκτυλου (στον Ταϋγετο) πηγαίνοντας από το Μιστρά στην Καλαμάτα, όχι μακριά από τα σύνορα του Μάουνα».

Τότε ο Βrøndsted του διηγήθηκε κάτι από τη συνάντησή του με τους ληστές, πριν από λίγους μήνες, κατά την οποία λήστεψαν τελείως τόσο τον ίδιο όσο και τη συνοδεία του. Ο Αλή Πασάς γέλασε πολύ στο σημείο που ο Βrøndsted του διηγήθηκε πως έφτασε στην Καλαμάτα σχεδόν γυμνός και με τέσσαρες παράδες στην τσέπη και τον ρώτησε πώς βρήκε χρήματα εκ νέου κ.λπ.

Στη συνέχεια του είπε: «Όταν φύγεις από εδώ θα σου δώσω διαβατήριο και ένα από τη συνοδεία μου για να σε συνοδεύει. Τότε θα δούμε αν θα μπορέσεις να μου βρεις έστω κι ένα ληστή σε ολόκληρη την Αλβανία — τι λέτε κι εσείς γι' αυτό κ. Φορρέστι;»

Ο Σπυρίδων Φορρέστι είπε κάποια κολακευτικά λόγια για την ασφάλεια του ταξιδιού σε όλη την επικράτεια της κτήσης του Αλή κ.λπ. Ο Βrøndsted σκέφτηκε εκείνη τη

στιγμή ότι ήξερε ένα λησστή στην επικράτειά του και μάλιστα το μεγαλύτερο όλων¹⁴, αλλά φυσικά κράτησε τη σκέψη του αυτή για τον εαυτό του. Μετά ο Αλή συζήτησε με το Brøndsted για τα ταξίδια του στην Τουρκία, την Κωνσταντινούπολη, την Τροία, τη Σμύρνη και πάνω απ' όλα την Αθήνα, μία πόλη που ο Αλή είπε ότι πολύ ήθελε να επισκεφτεί.

Μιλώντας για τα αρχαία μνημεία των Αθηνών, ο Φορρέστι παρατήρησε, τελείως τυχαία, ότι ο Brøndsted προσωπικά και οι φίλοι του είχαν κάνει αρκετές ανασκαφές σε διάφορα μέρη της Ελλάδας και ότι πριν από μερικούς μήνες είχαν βοηθήσει σε ένα μεγάλο εγχείρημα τέτοιου είδους στην Αρκαδία, στο Μοριά¹⁵. Αυτά τα λόγια, τα οποία ο Φορρέστι είχε πει απερίσκεπτα και χωρίς άλλη πρόθεση παρά μόνο για να πει κάτι, αποδείχτηκαν κατά κάποιο τρόπο μοιραία για το Brøndsted, καθώς έγιναν η αιτία να καθυστερήσει πέντε ημέρες στην Πρέβεζα. Όμως αποζημιώθηκε αρκετά για την απώλεια αυτού του χρόνου από την ευκαιρία που του παρουσιάστηκε να δει τον Αλή Πασά, αυτή τη φορά κάτω από συνθήκες καινούργιες και μάλλον ενδιαφέρουσες. Ο Βεζίρης, αρπάζοντας αμέσως τα λόγια του Φορρέστι, ρώτησε ανυπόμονα το Brøndsted εάν ήταν ένας από εκείνους τους "Μυλόρδους"¹⁶, οι οποίοι είχαν παραχωρήσει ένα μεγάλο χρηματικό ποσό στο γιο του Βελή, Πασά του Μοριά, για να τους δοθεί άδεια για ανασκαφή σε κάποιο σημείο. Του είπε ότι οι φίλοι του, δύο Άγγλοι και δύο Γερμανοί, είχαν αναλάβει αυτή την ενδιαφέρουσα ανασκαφή, στην οποία ήταν παρών και ο Brøndsted και του διηγήθηκε κάτι από τον τρόπο με τον οποίο έγινε η ανασκαφή, τον αριθμό των εργατών που είχαν προσληφθεί, το αποτέλεσμα της επιχείρησης κ.λπ. Αναφερόταν στην ανασκαφή στις Βάσσες του ναού του Επικούρειου Απόλλωνα, για την οποία ο Βελή Πασάς προσφέρθηκε να αναλάβει τα μισά από τα έξοδα της ανασκαφής έναντι εκκώρυξης ενός μέρους των ευρημάτων. Όταν όμως μέρος των ευρημάτων μεταφέρθηκαν σύμφωνα με τα ορισθέντα στον Πασά στην Τρίπολη, ο Πασάς απογοητεύθηκε γιατί περίμενε ανάγλυφες παραστάσεις από καθαρό ασήμι και όχι από καφετιές διαβρωμένες πέτρες και τα παραχώρησε στους "Μυλόρδους" έναντι τετρακοσίων λιρών.

Φαινόταν να ενδιαφέρει τον Αλή ιδιαίτερα η συμμετοχή του γιου του Βελή στην επιχείρηση και τα χρήματα που είχε κοστίσει και εντελώς ξαφνικά είπε στο Brøndsted: «Βλέπω ότι θα πρέπει να τα καταφέρνεις με τις παλιές πέτρες. Χαίρομαι γι' αυτό. Ο γιος μου μου έγραψε γι' αυτές τις παλιόπετρες που βρέθηκαν στο Μοριά. Κι εγώ έχω κάτι παλιές πέτρες σ' αυτή τη χώρα και είναι πολλές (γέλασε πολύ λέγοντας αυτό) και εάν θέλεις να κάνεις ανασκαφές σε κάποιο μέρος στην Αλβανία, θα σου παραχωρήσω όσους ανθρώπους χρειάζεσαι δωρεάν, αλλά εξυπακούεται ότι θα έχω το μερίδιο μου στα μάρμαρα και σ' αυτά τα πολύτιμα πράγματα (κατά λέξη «...από τα τίμια πράγματα...») που θα βρούμε. Τι λες για την πρότασή μου;» Αν και όλα αυτά ειπώθηκαν σε εύ-

¹⁴ Εννοούσε τον Αλή Πασά.

¹⁵ Στην ανασκαφή του ναού του Επικούρειου Απόλλωνα, στη Φιγαλεία.

¹⁶ Μυλόρδους αποκαλούσαν τότε τους ξένους επισκέπτες.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

θυμο τόνο, ο Brøndsted ένοιωθε ότι η πρόθεση του Πασά ήταν αρκετά σοβαρή και αρνήθηκε με τον καλύτερο τρόπο να αναλάβει ανασκαφές, αντίθετα με τη θέλησή του, λέγοντας ότι απουσίαζε ήδη από τη χώρα του έξι ή επτά χρόνια και ότι ήταν δεσμευμένος από τις υποχρεώσεις του να επιταχύνει το ταξίδι του προς τη Δανία μέσω Κέρκυρας, Ιταλίας, Γερμανίας κ.λπ. Έτσι ζήτησε από την Εξοχότητά του να τον συγχωρήσει.

«Έχετε, παρόλα αυτά, αρκετό χρόνο για να έρθετε μαζί μου στα ερείπια της Νικόπολης· δεν απέχει ούτε μία λεύγα από εδώ», απάντησε ο Πασάς.

Ο Brøndsted είδε καθαρά ότι ο Αλή είχε πειραχτεί λίγο από τις δυσκολίες και αντιρρήσεις τις οποίες του είχε αναφέρει. Κρίνοντας ότι αυτό ήταν μια ευκαιρία για να απαλύνει το αποτέλεσμα που είχε η προηγούμενη άρνησή του, απάντησε ότι ήταν στις διαταγές της Εξοχότητάς του γι' αυτό το σκοπό και εάν τον ευχαριστούσε να όριζε την επόμενη ημέρα ή τη μεθεπομένη για τη μικρή τους εξόρμηση.

«Θα είναι αύριο, εάν θέλεις. Και εσείς κ. Φορρέστι», στρεφόμενος προς σε εκείνον, «πρέπει να ακολουθήσετε. Θα σας στείλω κάποιον απόψε για να τακτοποιήσει το θέμα».

Έχοντας ήδη γίνει η αναγγελία ενός Τατάρου¹⁷, λίγο πριν, ο Brøndsted και ο Φορρέστι επωφελήθηκαν της ευκαιρίας και αποσύρθηκαν. Ο Πασάς είπε ξανά ότι είχε ευχαριστηθεί από τη συνομιλία μαζί του και ότι την επομένη θα πήγαιναν στη Νικόπολη. (Κατά λέξη: «και αύριον πάμε εις την Νικόπολιν, εις την Νικόπολιν»). Τους χαιρέτησε με στοργικό τρόπο και ο Brøndsted με το Φορρέστι αποσύρθηκαν.

Η πρώτη επίσκεψη του Brøndsted στον Αλή Πασά τον είχε διασκεδάσει, αλλά η εκδρομή για την επόμενη μέρα δεν του πολυάρεσε. Συμβουλευτήκε το Φορρέστι για να εξακριβώσει εάν υπήρχε τρόπος να την αποφύγει, αλλά εκείνος τον απέτρεψε από οποιαδήποτε τέτοια απόπειρα. Ήταν υποχρεωμένος να υποκύψει. Στο μεταξύ, εντελώς ξαφνικά, η πολυσοπύδαστη εκδρομή τους στο ερείπια της Νικόπολης αναβλήθηκε.

Ο Βεζίρης είχε υποδεχθεί το απόγευμα κάποιους καινούργιους επισκέπτες· κάποιους ξένους κυρίους καθώς επίσης και μερικές ξένες κυρίες. Ο Άγγλος συνταγματάρχης Mack Combe και ο ταγματάρχης Arrata της Βρετανικής Υπηρεσίας, είχαν φτάσει το προηγούμενο βράδυ από την Αγία Μαύρα (Λευκάδα). Ο Brøndsted είχε την τύχη να τους γνωρίζει από την επίσκεψή του στη Λευκάδα. Οι άνδρες συνοδεύονταν από τη σύζυγο του συνταγματάρχη, την κόρη του, ένα όμορφο κοριτσάκι, την κα Echworth, σύζυγο ενός Άγγλου αξιωματικού στο Ζάντε (Ζάκυνθος), και μία φίλη της συζύγου του συνταγματάρχη. Οι κύριοι είχαν έρθει για να αγοράσουν καλαμπόκι από το Βεζίρη, για χρήση στα Ιόνια νησιά, και οι κυρίες είχαν επωφεληθεί από μία τέτοια ευνοϊκή συγκυρία για να δουν μία τούρκικη πόλη καθώς και το διάσημο Αλή Πασά. Εάν ο Βεζίρης, η ακολουθία του και η πόλη ήταν κάτι το αξιοπερίεργο για τις κυρίες αυτές, βέβαια αυτές οι ίδιες με τη σειρά τους δεν ήταν λιγότερο αξιοπερίεργες για τους Πρεβεζάνους. Πράγ-

¹⁷ Στο αγγλικό κείμενο γράφει: «A Tartar having being announced...»

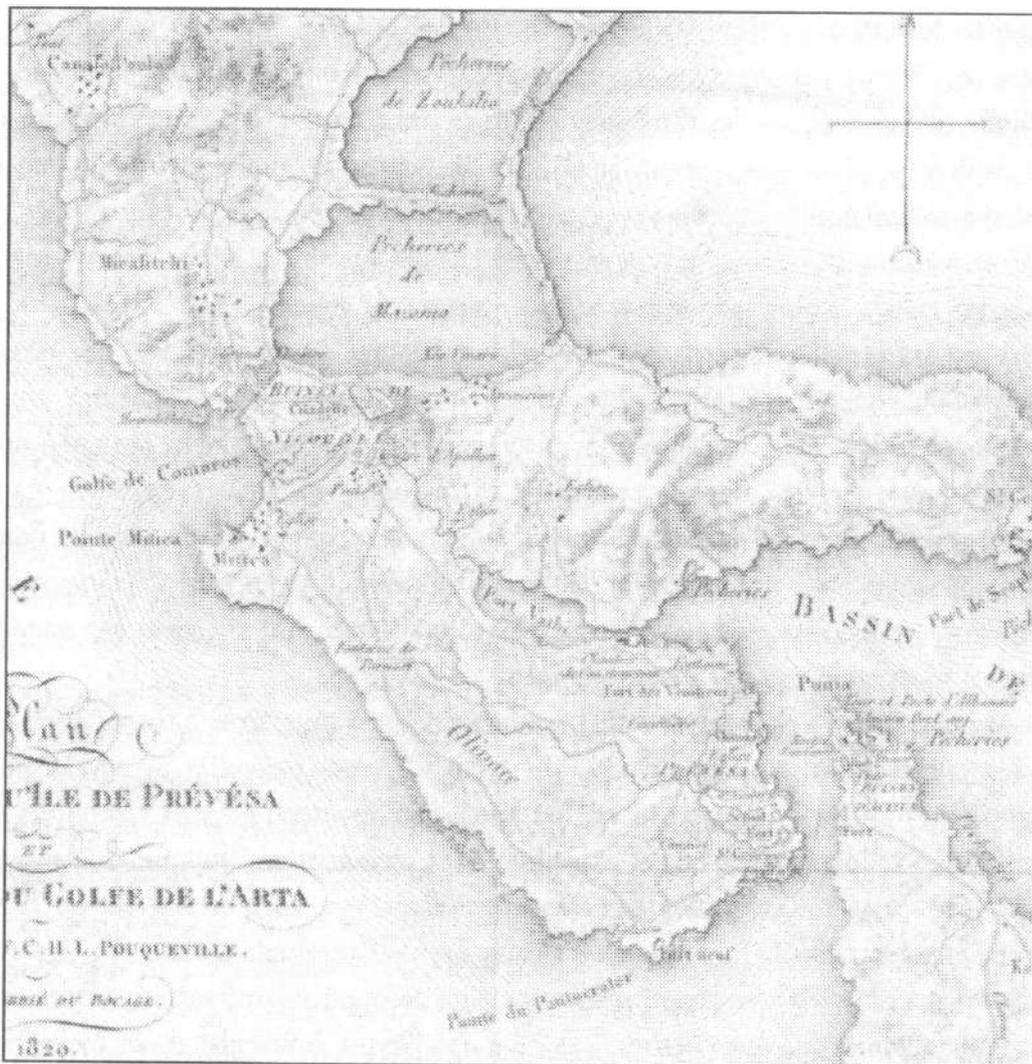
ματι ήταν αρκετά φυσικό οι αξιωματικοί του Βεζίρη, οι οποίοι προέρχονταν όπως κι εκείνος από τα πιο απομακρυσμένα μέρη της Αλβανίας και ήταν συνηθισμένοι στο να βλέπουν αξιοπρεπείς κυρίες να κάνουν βόλτα με τους φερετζέδες τους και προσέχοντας κάθε τους κίνηση, να έμειναν έκπληκτοι βλέποντας τις κυρίες αυτές, μία από τις οποίες ήταν πολύ μικρή και όμορφη, να περπατούν παντού μαζί με τους άντρες, με ακάλυπτα τα πρόσωπά τους και με ένα αέρα ελευθερίας τον οποίο επέτρεπαν τότε ο απλός και φιλελεύθερος τρόπος των χωρών καταγωγής τους.

Η έκπληξη των αξιωματικών, των «τζουκαδάρων» (φρουρών) και των άλλων Αλβανών αυξήθηκε αναλογικά με την προσοχή που ο Βεζίρης έδειχνε προς στις κυρίες και τους άλλους επισκέπτες. Ο Βεζίρης, ο οποίος είχε προφανώς κάνει μία καλή συμφωνία με τους Άγγλους κυρίους, φάνηκε από την αρχή υπερβολικά ευγενικός με τις κυρίες, γεγονός το οποίο πρέπει να εντυπωσίασε τους σκλάβους του. Ο Αλή είχε δώσει διαμερίσματα σε αυτή την ενδιαφέρουσα-παρέα σε ένα από τα "ρανίλιον" (ελαφρά διακοσμημένο κτίσμα) του καινούργιου του ανακτόρου (σαραγιού) και έθεσε ένα απόσπασμα από τη φρουρά του στις διαταγές τους.

Δεν είχαν καλά καλά τακτοποιηθεί στα διαμερίσματά τους, όταν ο Πασάς «που διέμενε σε ανάκτορο στην άλλη συνοικία της πόλης»¹⁸, τους ανήγγειλε με αγγελιοφόρο την πρόθεσή του να επισκεφτεί τις κυρίες. Μισή ώρα αργότερα ήρθε με την άμαξά του ντυμένος με τούρκικη φορεσιά και με κάποιο είδος συνοδευτικής πομπής. Ο Brøndsted ήταν παρών κατά την επίσκεψη και περιστασιακά διετέλεσε χρέη διερμηνέα του Έλληνα δραγουμάνου του Βεζίρη ο οποίος επειδή δεν διέθετε καμία γνώση της αγγλικής γλώσσας προσπαθούσε να επικοινωνήσει με τις κυρίες μόνο στα Ιταλικά, μία γλώσσα όμως την οποία οι κυρίες γνώριζαν σε πολύ μικρό βαθμό. Ο Brøndsted μας διαβεβαιώνει ότι ο Αλή, από κάθε άποψη, φερόταν με ευγένεια και αξιοπρέπεια και διασκεδάζε τη συντροφιά του δραγουμάνου, γεγονός που εντυπωσίασε όλους. Πρόσφερε την άμαξά του στις γυναίκες της συντροφιάς και στους άντρες σελωμένα άλογα για να πάνε στη Νικόπολη. Στη συνέχεια, γυρνώντας προς το Brøndsted, είπε: «Όσο για σένα και για μένα, θα πάμε μαζί μετά. Είμαστε σύμφωνοι γι' αυτό, έτσι δεν είναι;» Ο Brøndsted, φυσικά, απάντησε καταφατικά.

Ο Αλή προσκάλεσε επίσης τις κυρίες να δειπνήσουν μαζί του στο Χαρέμι το βραδάκι, αφού γυρίσουν από τα ερείπια, ζητώντας συγγνώμη με χαριτωμένο τρόπο, που δεν μπορούσε να τους υποσχεθεί μία πολυπληθή συντροφιά (είχε φέρει μαζί του μόνο τέσσερες από τις γυναίκες του), ούτε πολύ όμορφα διαμερίσματα, αφού το κτίριο του Χαρεμιού στην Πρέβεζα δεν είχε ακόμη τελειοποιηθεί. Στη συνέχεια είπε στο Brøndsted, στα ελληνικά, ότι λυπόταν που δεν μπορούσε να κανονίσει να είναι και οι κύριοι μέρος της συντρο-

¹⁸ Το αγγλικό κείμενο έχει ως εξής: «... occupied the palace in the other quarter of the town, ...» από όπου προκύπτει ότι ο Αλή Πασάς πλέον του σαραγιού του στη νότια πλευρά της πόλης είχε και άλλο παλάτι, ίσως στην περιτειχιμένη συνοικία ανατολικά του κάστρου του Αγ. Αντρέα.

Λεπτομερής χάρτης της χερσονήσου της Πρέβεζας.
Χαλκογραφία του J.G. Barbié du Bocage του 1820.

Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα

φιάς, εξαιτίας των τουρκικών εθίμων τα οποία έπρεπε να γνωρίζουν και τηρούν. Κατά τη διάρκεια ολόκληρης αυτής της συνομιλίας, το βίαιο γέλιο του ακούστηκε μόνο μία φορά, στην εξής αφήγηση. Έβαλε το δραγουμάνο να ρωτήσει το συνταγματάρχη κατά πόσο θα επέτρεπε στη γυναίκα του να συνοδεύσει το Βεζίρη το βραδάκι να δει το Χαρέμι. Ο Brøndsted δεν πρόσεξε την απάντηση του συνταγματάρχη αλλά άκουσε ακριβώς τη μετάφραση του διερμηνέα ότι «ο συνταγματάρχης δεν είχε καμμία αντίρρηση στην πρόταση του Βεζίρη και ήταν απόλυτα πεπεισμένος ότι η γυναίκα του θα ήταν πολύ καλύτερα μαζί με την Υψηλότητά του παρά μαζί του». Στο άκουσμα αυτής της απάντησης άφησε να εξωτερικευτεί το παράξενο γέλιο του. Κάποια εργασία οικονομικής φύσεως εμπόδιζε το Brøndsted να πάρει μέρος στην εκδρομή στην Νικόπολη εκείνο το απόγευμα.

Την επόμενη μέρα, 14 Δεκεμβρίου, ο Brøndsted βρήκε τις κυρίες αρκετά ευχαριστημένες με την απογευματινή τους διασκέδαση στο Χαρέμι. Εκθείασαν πολύ τη χάρη

Λεπτομέρεια του χάρτη της προηγούμενης σελίδας.

και τους κομψούς τρόπους μερικών γυναικών του Βεζίρη καθώς και την ευγένειά τους προς τις ίδιες. Ο Βεζίρης ήρθε για πρωινό και, όπως και την προηγούμενη ημέρα, ήταν πολύ εξυπηρετικός και πολύ πρόσχαρος. Τους προσκάλεσε όλους να περάσουν το απόγευμα στο άλλο ανάκτορο στο οποίο κατοικούσε ο ίδιος.

Ο Πασάς έφτασε εκεί με το ηλιοβασιλέμα. Ο συνταγματάρχης Mack Combe έφερε μαζί του τρεις ή τέσσερες από τους ομπούστες¹⁹ του συντάγματός του και αφού προσφέρθηκαν αναψυκτικά, ρώτησε τον Πασά εάν η Υψηλότητά του θα τους επέτρεπε να εκτελέσουν μερικά εμβατήρια και κάποια άλλη στρατιωτική μουσική. Ο Βεζίρης διασκέδασε πολύ μαζί τους. Όταν οι μουσικοί έπαιξαν μερικά κομμάτια, ο Πασάς είπε ότι από όλα τα πράγματα για τα οποία θα ένοιωθε υπόχρεος προς τις κυρίες και όλους τους άλλους, θα ήταν εάν μπορούσαν να του δείξουν κάποια δείγματα από τους χορούς των χωρών τους για τους οποίους δεν ήξερε τίποτε και ήθελε τόσο πολύ να δει.

¹⁹ Παίκτες του μουσικού οργάνου όμποε.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Οι κυρίες δεν έφεραν καμία αντίρρηση. Δεν ήταν παρά μόνο οκτώ άτομα ανάμεσα στα οποία τρεις γυναίκες, αλλά στα ταξίδια τέτοια πράγματα γρήγορα τακτοποιούνται, ειδικά σε τέτοιες παρόμοιες συνθήκες. Ένα βαλς οργανώθηκε στα γρήγορα με πολύ καλή μουσική. Στη συνέχεια ένα είδος γαλλικού χορού “contredanse” ακολουθούμενο από ένα σκωτσέζικο. Οι κυρίες χόρεψαν πολύ καλά αλλά η μικρή κόρη του συνταγματάρχη, ένα όμορφο κοριτσάκι όχι μεγαλύτερο από δέκα χρονών, διασκέδασε πολύ τον ηλικιωμένο θεατή, ο οποίος πάντα γελούσε με όλη του τη δύναμη.

Ο Βεζίρης όμως δεν είχε λόγους να θαυμάζει αυτούς τους συνηθισμένους κοσμικούς χορούς που είναι είτε μονότονοι είτε άτονοι ή, σύμφωνα με τις εφευρέσεις της τέχνης τον καιρό του Λουδοβίκου ΙΔ', γεμάτοι προσποίηση και επιτήδευση. Είχε ακόμη λιγότερο λόγο να επαινεί αυτά τα ανόητα στριφογυρίσματα, καθώς θα έπρεπε να είναι συνηθισμένος σε κάτι απεριόριστα ανώτερο — δηλαδή τον εθνικό χορό των Αλβανών, ο οποίος είναι από τους ομορφότερους που είχε ποτέ δει ο Brøndsted. Ο ίδιος αναφέρει γι' αυτό τον ηπειρώτικο χορό: «σε συναισθηματική έκφραση πλησιάζει το ισπανικό “fandango” και με τα γρήγορα και δύσκολα βήματά του και κινήσεις τον υπέροχο νορβηγικό εθνικό χορό που λέγεται “halling”. Έχω δει να χορεύουν τον αλβανικό χορό χωριστά και σε ζευγάρια. Οι στρατιώτες που τον χορεύουν κρατούν τα χέρια τους και βέβαια το μουσκέτο τους (τύπος όπλου) και φαίνεται κυριολεκτικά να μοιάζει με τον αρχαίο στρατιωτικό χορό των Ηπειρωτών που συχνά αναφέρεται από παλαιούς συγγραφείς και ονομάζεται “πυρρίχα”».

Οι Άγγλοι αξιωματούχοι έχοντας τερματίσει τη δουλειά με τον Πασά ήταν έτοιμοι να επιβιβαστούν με τη συνοδεία τους και τους άλλους για τη Λευκάδα νωρίς την επόμενη ημέρα. Συνεπώς αποχαιρέτησαν τον Αλή το ίδιο απόγευμα. Λέγοντας αντίο στις κυρίες, ο Βεζίρης έδωσε ένα ζευγάρι διαμαντένια σκουλαρίκια στη σύζυγο του συνταγματάρχη, μία διαμαντένια καρφίτσα σε μορφή σκορπιού στην κα Echworth και ένα μικρό μονόπετρο δακτυλίδι στη δεσποινίδα Mack Combe. Έκανε αυτά τα δώρα με πολλή χάρη και σηκώθηκε από το ντιβάνι (δείγμα σπάνιας ευγένειας για ανώτατο Τούρκο αξιωματούχο) ευχόμενος καλό ταξίδι και επαναλαμβάνοντας ότι θα μπορούσε να δεχτεί τις κυρίες, εάν κάποια μέρα τον επισκέφτονταν στην κατοικία του στα Ιωάννινα. Ήταν γοητευμένες, και δικαιολογημένα, με την ευγένεια του Αλή Πασά και όταν το απόγευμα ο Brøndsted τις συνόδευε στο άλλο ανάκτορο και ρώτησε την κα Echworth τι γνώμη είχε για τον Βεζίρη, αυτή του απάντησε: «Σας διαβεβαιώνω ότι τον θαυμάζω στ' αλήθεια ως τον πιο αξιαγάπητο κύριο που έχω δει». Ο Brøndsted πήρε το θάρρος και παρατήρησε: «Αυτός ο έπαινος για τον Αλή Πασά δεν αποτελεί φιλοφρόνηση για κανέναν από εμάς τους υπόλοιπους».

Την επόμενη μέρα²⁰ η «επιστημονική» εκδρομή που είχε προγραμματιστεί για τη Νικόπολη δεν έγινε, επειδή ο Βεζίρης ήταν απασχολημένος. Έστειλε όμως να ειδοποιησει

²⁰ 15η Δεκεμβρίου 1812.

τον κ. Φορρέστι και το Brøndsted ότι το είχε κανονίσει για την επομένη²¹ και ταυτόχρονα να ρωτήσει εάν ήθελαν να πάνε μαζί του με την άμαξά του ή εάν προτιμούσαν να χρησιμοποιήσουν άλογα. Προτίμησαν το δεύτερο καθώς θα ήταν περισσότερο άνετα.

Την καθορισμένη ώρα ο Brøndsted και ο Φορρέστι παρουσιάστηκαν στο παλάτι. «Ο Βεζίρης φαινόταν να έχει “κέφι”, όπως το λένε οι Τούρκοι, δηλαδή καλή διάθεση. Αμέσως μπήκε στην άμαξά του και εμείς ανεβήκαμε σε δύο υπέροχα άλογα τα οποία είχαν σελώσει για μας». Εκατό «τζουκαδάρες» συνόδευσαν την άμαξα του Βεζίρη, κάποιοι καβάλα σε άλογο αλλά οι περισσότεροι πεζή.

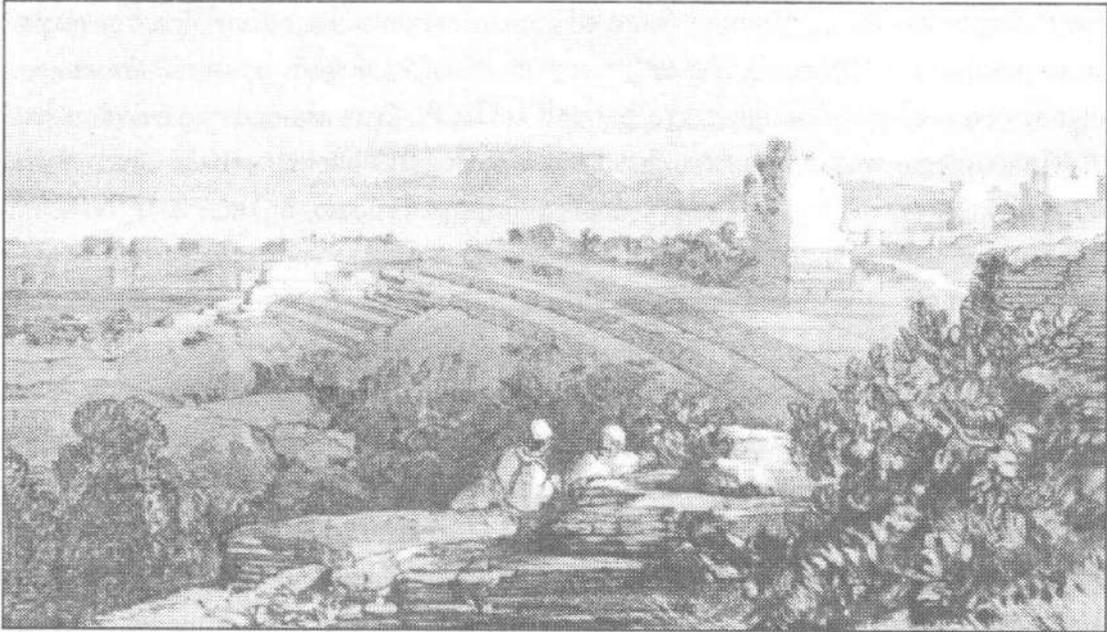
Ο κ. Φορρέστι κι ο Brøndsted ξεκίνησαν με τα υπέροχα άτια που δυστυχώς είχαν το κοινό ελάττωμα των τουρκικών αλόγων, δεν μπορούσαν δηλαδή ούτε να τριποδίσουν ούτε να βηματίσουν, αλλά ήταν συνεχώς σε πλήρη καλπασμό που ήταν ακόμη πιο άβολο για τους ξένους αναβάτες γιατί ο δρόμος ήταν υπερβολικά κακός και η άμαξα του Βεζίρη κατά συνέπεια προχωρούσε πολύ αργά. Επανειλημμένα τους απηύθυνε λίγα λόγια από το παράθυρο της άμαξας τα οποία σε μία περίπτωση προκάλεσαν ένα συμβάν αρκετά κωμικοτραγικό.

Οι έφιπποι αξιωματικοί που περιστοιχίζαν την άμαξα του Πασά, στην προσπάθειά τους να ανοίξουν δρόμο στο Brøndsted για να απαντήσει σε μία ερώτηση του Βεζίρη, έχασαν τον έλεγχο με αποτέλεσμα δύο από τα άλογά τους να γλιστρήσουν από την άκρη του λασπωμένου δρόμου σε ένα αρκετά μεγάλο χαντάκι. Ένα από αυτά έπεσε και ο αναβάτης του, ένας αξιωματικός καλοντυμένος, γέμισε ολόκληρος λάσπη. Έξαλλος από το ατύχημα, εκδικήθηκε το άμοιρο ζώο αλλά δεν τόλμησε να επιστρέψει στην πόλη. Όταν ο Πασάς τον είδε σε αυτή την κατάσταση στη Νικόπολη, γέλασε δυνατά με το πάθημά του λέγοντάς του ότι στην προκειμένη περίπτωση έμοιαζε πολύ με ένα από αυτά τα αρχαία ειδώλια που επρόκειτο να βρούν σκάβοντας.

Φτάνοντας στα ερείπια ξέξεψαν κοντά σε μία από τις πολλές καλύβες των τσοπάνηδων ή των γιδοβοσκών που είναι διασκορπισμένες στην τεράστια έκταση που καλύπτεται από τα ετοιμόρροπα τείχη και τα κτίρια της αρχαίας πόλης. Ο Βεζίρης μπήκε στην καλύβα στην οποία είχαν τοποθετήσει γι' αυτόν ένα χαλί, μερικά μαξιλάρια, καφέ και το ναργιλέ του καθώς και πίπες για το Brøndsted και το Φορρέστι. Τους προσκάλεσε να καθήσουν στο μαξιλάρι κοντά του. Οι άλλοι έμειναν έξω, όπου ετοίμαζαν εξαιρετικό καφέ. Περιμένοντας τον καφέ, ο Πασάς συνομίλησε με το φτωχό βοσκό που έμενε στην καλύβα, σχετικά με τα κοπάδια του, την οικογένειά του κ.λπ. Ο καλός άνθρωπος φαινόταν ζωηρός και πολύ ευχαριστημένος και μιλούσε με το Βεζίρη χωρίς την παραμικρή επιφύλαξη. «Η διάλεκτός του ήταν ελληνική επαρχιακή, ανάμεικτη με αλβανικά», μας λέει ο Brøndsted.

Όση ώρα έπιναν καφέ και κάπνιζαν, ο Βεζίρης παρακάλεσε το Brøndsted να του διηγηθεί σχετικά με την αρχαία πόλη της Νικόπολης, τον πληθυσμό της και την τύχη

²¹ 16η Δεκεμβρίου 1812.

Άποψη της Νικόπολης από το Ωδείο. Στο βάθος το Μάζωμα.
Λιθογραφία του Edward Lear του 1851.

Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα

της. Όταν του διηγήθηκε όσο πιο πολλά μπορούσε να θυμηθεί από τα κυριότερα συμβάντα που συνδέονται με αυτή την ενδιαφέρουσα τοποθεσία, του είπε ότι ήδη γνώριζε ό,τι του είχε πει και ότι τον ρώτησε απλά για να συγκρίνει τη δική του διήγηση για την ιστορία της Νικόπολης με αυτήν ενός Άγγλου που είχε ακούσει πριν από λίγο καιρό. Είπε ότι οι διηγήσεις τους συμφωνούσαν τελείως και εξέφρασε μεγάλη έκπληξη²² για το ότι οι Φράγκοι, στα πέρατα του κόσμου, ξέρουν τόσα πολλά για τη χώρα του και τις πόλεις του. Ο Πασάς τότε σηκώθηκε ζητώντας από το Brøndsted να βγει έξω μαζί του για να του δείξει κάτι όμορφο («να μου δείξεις εύμορφόν τι», όπως χαρακτηριστικά είπε). Ο Brøndsted κούνησε το κεφάλι του αρνητικά στο αίτημα του Πασά, παρατηρώντας ότι πιθανόν δεν θα μπορούσε να δείξει στην Υψηλότητά του τίποτε περισσότερο από ό,τι είχε ήδη δει και μάλιστα πολύ συχνότερα από αυτόν. «Έχεις δίκιο», ανταπάντησε γελώντας, «αλλά εσύ είσαι ο ειδικός, τα μάτια σου είναι καλύτερα από τα δικά μου». (κατά λέξη: «καλήτερα μάτια έχεις, καλήτερα μάτια»). Στην αρχή προχώρησαν μαζί στο μεγάλο τετράγωνο που σχηματιζόταν από τα τείχη που βρίσκονταν πιο κοντά σε αυτούς. «Αυτό το μεγάλο τετράγωνο, από την εποχή του Αυγούστου, πολύ καλής και γερής τοικοποιίας, βρίσκεται μέσα στην αρχαία πόλη», αναφέρει κατά λέξη ο Brøndsted. Ο Πασάς απαίτησε τη γνώμη του Brøndsted για τις οχυρώσεις αυτές. Του απάντησε ότι θεωρούσε ότι αποτελούσαν τον περίβολο της κατοικίας των Ρωμαίων Αυτοκρατόρων στην οποία έμειναν, όταν αυτοί επισκέφτηκαν, μερικές φορές, τη Νικόπολη. Πρόσθεσε

²² Ο Brøndsted αναφέρει ότι η έκπληξη αυτή ήταν συχνή αντίδραση από τους Τούρκους με τους οποίους είχε συζητήσει σχετικά θέματα.

ότι, σύμφωνα με τη γνώμη του, αυτή θα ήταν η «αρχ *imperialis*» (αυτοκρατορική οχύρωση) ή κάποιο οχυρωμένο κτίριο, που προοριζόταν να διαθέτει φυλάκιο, στρατώνα, οπλοστάσιο κ.λπ. Ο Βrøndsted λέει : «Εν συντομία, αυτό το τεράστιο τετράγωνο ήταν για την πόλη της Νικόπολης, χτισμένη σε μία πεδιάδα, ό,τι ακριβώς ήταν και η “Ακρόπολις” στις ελληνικές πόλεις, τοποθετημένες πάνω ή παρακείμενες σε βουνά»²³.

Ο Βεζίρης θαύμασε την τοικοποιία, μίλησε με ευφυΐα για το ρωμαϊκό τρόπο χτισίματος και ρώτησε εάν είχαν και στις χώρες τους μάστορες που ήξεραν πώς να κάνουν τέτοιους πλίνθους και να παρασκευάζουν κονίαμα τόσο σκληρό μα και συγκολλητικό. Μετά φτάσανε στο Ωδείο (“μικρό θέατρο”), από όπου έχει κανείς μία όμορφη θέα σε όλα σχεδόν τα ερείπια της αρχαίας πόλης. Ο Πασάς ρώτησε το Βrøndsted για ορισμένες ομοιότητες του μικρού θεάτρου με το μεγάλο θέατρο που βλέπανε σε μικρή απόσταση²⁴. Ο Πασάς είχε την εσφαλμένη ιδέα ότι το θέατρο ήταν ένα είδος στρατοπέδου ή μάλλον οχυρωμένου φυλακίου. Το επόμενο θέμα που συζητήσαν ήταν το Στάδιο, το οποίο ήταν επίσης ορατό από το Ωδείο και κοντά στο μεγάλο θέατρο. Τα όσα ο Βrøndsted είπε στον Πασά για την προέλευση και τον προορισμό του Σταδίου φαινόταν να μη τα ήξερε. Ο Πασάς τον διαβεβαίωσε ότι είχε τη διάθεση να λειάνει το εσωτερικό μέρος του Σταδίου ώστε οι Αλβανοί του να εξασκούνται εκεί για τους αγώνες τους, όπως στις παλιές μέρες, «αλλά», πρόσθεσε, «ο λαός μου είναι αρκετά ελαφρύς και ευκίνητος και χωρίς αυτό», γεγονός για το οποίο είχε φυσικά αρκετά δίκιο γιατί «δεν υπάρχει άλλη φυλή ανθρώπων στην Ευρώπη πιο σβέλτη από την Αλβανική», επισημαίνει ο Βrøndsted. Ο Πασάς συνέχισε λέγοντας: «Όταν ήμουν νέος, ήμουν γρήγορος σαν ελαφίνα αλλά τώρα είμαι γέρος και πολύ παχύσαρκος».

Κατόπιν ο Πασάς ζήτησε από το Βrøndsted να του δείξει «μερικά μέρη όπου θα μπορούσαμε να σκάψουμε για μάρμαρα και άλλα αρχαία αντικείμενα». Το «μπορούσαμε» ειπώθηκε με κάποια έμφαση, παρά τις διαμαρτυρίες που είχε διατυπώσει ο Βrøndsted πριν από μερικές μέρες σχετικά με το θέμα, και άρχισε να φοβάται ότι το όλο ζήτημα παρουσίασε κάποια υποτροπή. Έτσι του επανέλαβε ό,τι του είχε ήδη πει, ότι δηλαδή δεν πίστευε ότι τυχόν ανασκαφές στη Νικόπολη θα επέφεραν σημαντικά ευρήματα όσο αφορά στη γλυπτική, αφού είχε αποδειχτεί ιστορικά ότι αυτή η πόλη είχε απογυμνωθεί από τα καλύτερα μνημεία της από το Μεγάλο Κωνσταντίνο και στη συνέχεια λεηλατήθηκε από τον Αλάρικο. Πρόσθεσε ότι θα του έδειχνε, παρόλα αυτά, δύο ερείπια στο εσωτερικό της πόλης τα οποία προφανώς ήταν ναοί και όπου αν έσκαβαν προσεκτικά ίσως να έβρισκαν μερικά κομμάτια. Προχώρησαν σε ένα από αυτά τα δύο ερεί-

²³ Νομίζω ότι ο Βrøndsted βρίσκεται και περιγράφει τα βυζαντινά τείχη, των οποίων οι δύο πλευρές σχηματίζουν ορθή γωνία γι’ αυτό και τα περιγράφει σαν “τεράστιο τετράγωνο”, ως τείχη εντός των τειχών, συγκέοντας δηλαδή την περιτειχισμένη Βυζαντινή Νικόπολη με “Ακρόπολη” της Ρωμαϊκής πόλης.

²⁴ Από το Ωδείο (στις ψηλότερες κερκίδες) διακρίνεται εύκολα προς τα βόρεια το “Προάστειο” της Νικόπολης όπου βρίσκεται το θέατρο, το Στάδιο, το Γυμνάσιο και το Μνημείο της Νίκης του Αυγούστου, δίπλα στο χωριό Σμυρούλα.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

πια και ο Πασάς, ευχαριστημένος με την τοποθεσία, έκανε νόημα σε ένα από τους «τζουκαδάρες» οι οποίοι προχώρησαν μιλώντας δυνατά αλβανικά και αμέσως περίπου είκοσι χωρικοί βγήκαν από μία καλύβα, εξοπλισμένοι με τσάπες, φτυάρια, αξίνες, κ.λπ. Μη γνωρίζοντας τίποτα γι' αυτές τις προετοιμασίες, ο Brøndsted άρχισε να φοβάται ότι θα γινόταν «εκοκαφέας παρά τη θέλησή του». Οι φόβοι του στο θέμα πολλαπλασιάστηκαν όταν ο Βεζίρης τους έβαλε να φέρουν μαξιλάρια και την πίπα του από την καλύβα που είχαν προγευματίσει. Όλα αυτά έδειχναν πως επρόκειτο να καταλύσει εκεί.

«Το ερείπιο στο οποίο βρισκόμασταν ήταν ένα παραλληλόγραμμο κτίριο, πολύ πιθανόν ναός, χωρίς όμως περιστύλιο. Μου φαινόταν ότι ο βωμός ή ο χώρος λατρείας, στο ένα άκρο, είχε υψωθεί μερικά σκαλιά πάνω από το δάπεδο του υπόλοιπου κτιρίου, όπως για παράδειγμα, φαίνεται σε δύο μικρούς ναούς στην Πομπηία. Αν και ολόκληρο ήταν σχεδόν στο ίδιο επίπεδο εξαιτίας των κομματιών του γείσου, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είχε πέσει μέσα στο εσωτερικό του κτιρίου. Στις τρεις πλευρές των τοίχων υπήρχαν εσοχές σε κανονικά διαστήματα», αναφέρει ο Brøndsted²⁵.

Καθώς ήταν υποχρεωμένος να βοηθήσει σε αυτή την περίεργη ανασκαφή και καθώς δεν μπορούσε μα ούτε ήταν διατεθειμένος να προχωρήσει, πρότεινε, τουλάχιστον, να καθαρίσει το χώμα κάτω από δύο από τις εσοχές στη μακριά πλευρά του κτιρίου, γεγονός που ενέκρινε ο Πασάς. Οι άνθρωποι του άρχισαν να ασχολούνται σοβαρά με το εγχείρημα που έγινε όμως κοπιώδες, όπως είχε προβλέψει ο Brøndsted, λόγω της έλλειψης των απαραίτητων εργαλείων, ειδικότερα σιδερένιων μοχλών, απαραίτητων για τη μεταφορά των μεγάλων κομματιών που είχαν πέσει από το γείσο, δυνατών σχοινιών, για να τραβήξουν τις μεγάλες μάζες που ενοχλούσαν τους εργάτες, και μεγάλων καλαθιών, για τη μεταφορά του χώματος. Παρατήρησε στο Βεζίρη ότι όλα αυτά ήταν χαμένος κόπος χωρίς τα απαραίτητα εργαλεία. Το κατάλαβε και έδωσε εντολές να μεταφερθούν όλα τα απαιτούμενα την επομένη ημέρα και να κατασκευαστεί αποθήκη για τη φύλαξη των εργαλείων μα και των αντικειμένων που θα έβρισκαν. Στο μεταξύ, συνέχιζαν, για καλό ή για κακό, να σκάβουν ανάμεσα στα μπάζα σε δύο μέρη. Μετά από μία ώρα, σκάβοντας το χώμα σε μία από τις ανασκαφές, βρέθηκαν τρεις έξοχες τετράγωνες μαρμάρινες πλάκες, πιθανόν τμήμα από το αρχαίο μαρμάρινο δάπεδο του κτιρίου. Ο Βεζίρης τα τοποθέτησε με μεγάλη προσοχή επάνω σε μία "chaise roulante" (κυλιόμενη πολυθρόνα) και τα κάλυψε με άχυρο, για να μεταφερθούν στην Πρέβεζα. Στην άλλη τρύπα βρέθηκαν δύο ασήμαντα μπρούτζινα νομίσματα, σε ικανοποιητικά καλή κατάσταση, και τα δύο της Νικόπολης. Το ένα κομμένο επί Κόμοδου και το άλλο επί Καρακάλλα. Ο Βεζίρης έδωσε στο Brøndsted το τελευταίο και τσέπωσε το άλλο ο ίδιος γελώντας για την αύξηση του θησαυρού του.

Σβήνοντας την πίπα του, ο Πασάς τελικά σηκώθηκε προφανώς πολύ ικανοποιημένος με την ανασκαφή του. Συμμετείχε και ο Brøndsted στην ικανοποίηση αλλά για

²⁵ Υποψιάζομαι από τα περιγραφόμενα ότι η παρέα βρισκόταν στη Βασιλική Δουμετίου.

εντελώς διαφορετικό λόγο. Ο Πασάς έδωσε λίγα χρήματα στο φτωχό χωρικό που τους είχε δεχθεί στην καλύβα του το πρωί, έκαναν κι αυτοί το ίδιο και μετά ανέβηκαν, ο Πασάς στην άμαξα, εκείνοι στα άβoλα άλογα για να γυρίσουν στην Πρέβεζα. Έφτασαν πρώτοι και υποδέχτηκαν το «γέροντα ευγενή» πεζή κατά την άφιξή του στο παλάτι, σύμφωνα με το πρωτόκολλο της ευγενικής αυλής του πασαλικιού. Ο Brøndsted χρησιμοποίησε μία δικαιολογία για να αποσυρθεί, πράγμα που ο Πασάς του επέτρεψε επίτoυς να κάνει και ορίζοντας την ίδια στιγμή την ώρα για την τελευταία τους συνέντευξη στο παλάτι την επόμενη ημέρα.

Στις έντεκα το επόμενο πρωί²⁶ ο Brøndsted πήγε με το Φορρέστι στο παλάτι συμμορφούμενος στην πρόσκληση του Βεζίρη, έχοντας κανονίσει για την αναχώρησή του την επομένη. Εκεί βρήκαν αρκετούς ορεισίβιους, από τις βόρειες περιοχές της Αλβανίας, φυσιογνωμίες εξολοκλήρου αλβανικές, αλλά με επιδερμίδα λιγότερο σκούρα ή μαυροκίτρινη από εκείνους που είχε δει μέχρι τότε. Τους είπαν, στον προθάλαμο, ότι οι άνθρωποι αυτοί είχαν έρθει με διαταγή του Βεζίρη, μετά από κάποιες αναταραχές που είχαν λάβει χώρα στις περιοχές τους. Δύο χωριά είχαν διαφορές μεταξύ τους, τα διπλανά χωριά πήραν μέρος στη διαμάχη και από τους καβγάδες κατέληξαν σε αψιμαχίες, στο άκουσμα των οποίων ο Πασάς δυσαρεστήθηκε και τους κάλεσε σε εξηγήσεις. Εκείνη τη στιγμή ανήγγειλαν τους δύο επισκέπτες και αμέσως τους είπαν να περάσουν.

Ο Βεζίρης ήταν σε ένα όμορφο διαμέρισμα, το οποίο ο Brøndsted έβλεπε για πρώτη φορά. Ήταν μία από τις ιδιαιτερότητες του Πασά να μη καταλαμβάνει το ίδιο δωμάτιο δύο συνεχόμενες μέρες. Ο Αλή Πασάς και ένας από τους υπουργούς του κάθησαν στο ντιβάνι. Ένας Έλληνας γραμματέας βρισκόταν πάνω στο υπερυψωμένο δάπεδο και στην άκρη, στο άλλο μισό του δωματίου, δύο βήματα χαμηλότερα από το ντιβάνι ήταν γονατιστοί δεκαπέντε από τους ορεισίβιους που αναφέραμε πιο πάνω. Ο Βεζίρης φαινόταν να μιλάει χωρίς πάθος σε αυτούς τους φτωχούς ανθρώπους. Ο Brøndsted τον άκουσε να γελάει τη στιγμή που έμπαιναν στο διαμέρισμα. Του έκανε νόημα να καθήσει στο ντιβάνι και γελώντας του είπε: «Έχω απόδειξη της αλήθειας που μου είπες τις προάλλες, ότι μαλώνουν το ίδιο καλά στην Τουρκία όπως και στα δικά σας μέρη. Αυτοί οι ορεισίβιοι μάλωσαν και ήρθαν στα χέρια, τώρα θα πρέπει να κάνω το διαιτητή». Έκανε μία κίνηση με το χέρι του και αφού η κίνηση έγινε κατανοητή, οι χωρικοί αμέσως αποσύρθηκαν στον προθάλαμο. Παρήγγειλε να φέρουν πίπες και καφέ. Στην αρχή μίλησε για τη Νικόπολη του, στη συνέχεια για πολλά μεγάλα ερείπια στις βόρειες επαρχίες της Αλβανίας, για τα οποία ο Brøndsted δεν ήξερε τίποτε, όπου αναμφίβολα θα βρισκανε σημαντικά πράγματα, εάν έμενε μαζί του άλλους έξι ή επτά μήνες. Ο Brøndsted του είπε την πρώτη δικαιολογία που του πέρασε από το μυαλό, ότι δηλαδή εάν ξαναρχόταν στην Τουρκία, θα υπέβαλε τα σέβη του στην Υψηλότητά του και θα επωφελείτο αυτής της μεγάλης του χάρης όταν θα το επέτρεπαν οι συνθήκες. Στη συνέχεια τον ρώτησε

²⁶ 17η Δεκεμβρίου 1812.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ποια ήταν τα σχέδια των ταξιδιών του. Ο Βrøndsted του είπε ότι είχε αποφασίσει να πάει οδικώς στην Άρτα και στη συνέχεια να περάσει από τα Πέντε Πηγάδια και τα γειτονικά βουνά του Σουλίου στα Ιωάννινα. Ο Πασάς τον διέκοψε λέγοντας: «Εάν είχες κάνει αυτή τη διαδρομή δέκα χρόνια πριν, θα έπεφτες θύμα ληστείας²⁷. Τώρα μπορείς να προχωρήσεις στην Άρτα και τα Ιωάννινα το ίδιο ήσυχα όπως πήγαμε εκθές στη Νικόπολη. Θα σου παραχωρήσω διαβατήριο και ένα από τους ανθρώπους μου και θα μου γράψεις από τα Γιάννενα ή από τη Σαγιάδα κατά πόσο είσαι ευχαριστημένος μαζί του και εάν η παραμονή σου στα μέρη μου σε ικανοποίησε».

Φώναξε ένα από τους φρουρούς του, το Δήμο από το Αργυρόκαστρο²⁸, και τον διέταξε να φερθεί στο Βrøndsted με το σωστό τρόπο, να κάνει ό,τι του πει και να προσέξει έτσι ώστε να μη επιστρέψει πίσω με κάποια κακή αναφορά από τον ξένο φιλοξενούμενο. Τον διέταξε επίσης να φροντίσει έτσι ώστε να ανοίξουν τα πάντα για να τα εξετάσει ο Βrøndsted, όχι μόνο στο σεράι του αλλά και σε όλα τα εξοχικά του Βεζίρη στα Γιάννενα. Στη συνέχεια ο Αλή υπαγόρευσε στο γραμματέα του το “μπουγιουρντί” (διαβατήριο). Υπογράφοντάς το και δίνοντάς το στο Βrøndsted τον έπεισε να πάει στο Αργυρόκαστρο για να δει το νεότερο και πιο αγαπημένο γιο του, το Σούλη Μπέη, ένα νεαρό δώδεκα ή δεκατριών ετών που σπούδαζε στο Αργυρόκαστρο, κατά τις διαταγές του Αλή, μακριά από την αυλή και τις ραδιουργίες των Ιωαννίνων. «Είχε αναμφίβολα κάνει μεγάλα σχέδια γι’ αυτό το νεαρό παιδί, αλλά η Θεία Πρόνοια χειρίστηκε διαφορετικά τη μοίρα αυτού μα και των άλλων παιδιών του», αναφέρει ο Βrøndsted.

Ο Αλή Πασάς του ανέθεσε επίσης μία αποστολή για ένα Έλληνα έμπορο στη Βενετία, στον οποίο είχε ήδη αναφερθεί κατά την πρώτη συζήτηση που είχε κάνει μαζί του. Επρόκειτο για εβδομήντα έξι (76) καθρέπτες διαφορετικών μεγεθών για τη διακόσμηση κάποιων από τα σεράγια του Αλή. Ο Βrøndsted πραγματοποίησε την παραγγελία του Αλή όταν βρέθηκε στη Βενετία. Όταν ο Βrøndsted έφευγε από το σεράι του Αλή στην Πρέβεζα,, ο Αλή του ζήτησε φιλικά και με ένα αληθινά τρυφερό τρόπο να του γράψει μερικές φορές, αλλά πάνω από όλα να επιστρέψει σύντομα για να παραμείνει μεγαλύτερο διάστημα, έτσι ώστε να κάνουν ανασκαφές μαζί στις βόρειες περιοχές της Αλβανίας. Ο Πασάς σηκώθηκε για να αποχαιρετήσει το Βrøndsted και του είπε κατά λέξη: «Να πάης καλά, ο Θεός να σε φιλάξη, να ευρίσκης πάντα καλά εις τον τόπον σου, και να γυρίσης ογλίγωρα!» Αυτά τα λόγια αποτυπώθηκαν στη μνήμη του Βrøndsted και στο κείμενό του μας αναφέρει και ολοκληρώνει την περιγραφή του ως εξής: «Ακόμα τον ακούω να επαναλαμβάνει αυτές τις λέξεις στην πόρτα “να γυρίσης ογλίγωρα! Εις το καλό!” Ομολογώ ότι αυτός ο υπέροχος άνθρωπος μου έκανε τεράστια εντύπωση.

²⁷ Αναφέρεται στην κατάσταση που επικρατούσε σ’ αυτές τις περιοχές πριν από την υποταγή του Σουλίου.

²⁸ Ο Δήμος ήταν ένας νεαρός άνδρας, χριστιανόπουλο, που μιλάγε πολύ καλά τα ελληνικά, και είχε φυλακιστεί από τον Αλή μετά την κατάληψη του Αργυροκάστρου, αλλά τελικά του δόθηκε χάρη και υπηρετούσε από τότε το Βεζίρη. Στην κατάληψη του Αργυροκάστρου η μάνα του, ο μεγαλύτερος αδελφός του και οι δυο του αδελφές κατασφάχτηκαν. Ο θείος του αποκεφαλίστηκε οκτώ μέρες αργότερα με διαταγή του Βεζίρη.

Άλλοι τον έχουν δει κάτω από ένα τελείως διαφορετικό πρίσμα. Εγώ τον είδα όπως τον περιγράφω εδώ. Η διαφορά είναι στην ουσία των πραγμάτων. Ο Αλή ήταν ένα από αυτά τα ηφαίστεια των “εκατό πλευρών”, τα οποία χρησιμοποιεί η πρόνοια για την ηθική της διαχείριση όπως συμβαίνει στο φυσικό κόσμο για να εκτελεί τα σχέδια της. Αλλά αυτά τα ηφαίστεια δεν ξερνούν πάντοτε χείμαρρους φωτιάς και ξέρω ευχάριστους κήπους στις πλευρές της Αίτνας και του Βεζούβιου που κάθε χρόνο πρασινίζουν κοντά στους φοβερούς αυτούς σωρούς, οι οποίοι φέρνουν με τα καυτά τους κύματα το θάνατο και την καταστροφή». Αναφέρει επίσης ότι «πολλά όμορφα λουλούδια ευδοκιμούν σε κατάσταση δεσποτισμού, αλλά σίγουρα κανένα σε κατάσταση αναρχίας».

Ο Βrøndsted στα χειρόγρατά του παραθέτει επίσης ένα παράρτημα για τη Νικόπολη²⁹ στο οποίο αναφέρει ότι πολλά έχουν γραφτεί για τα ερείπια της Νικόπολης το 19ο αιώνα, και αναφέρει εν συντομία ότι αυτή η μεγάλη πόλη της Ηπείρου είναι χτισμένη δίπλα στον Αμβρακικό κόλπο και είναι η νεότερη από όλες τις άλλες Ηπειρωτικές πόλεις σε αρχαιότητα. Χάρη στη γεωγραφική τους θέση τα ερείπια αυτά ήταν εύκολα προσπελάσιμα στον ταξιδιώτη, ο οποίος, χωρίς να έχει καμία πρόθεση να εξερευνήσει το εσωτερικό της Ελλάδας, επισκέπτονταν μόνο τις κτήσεις της Βενετίας στις ακτές του Ιονίου, ανάμεσα στις οποίες και η Πρέβεζα με τις κοντινές σε αυτήν περιοχές. Αναφέρει ότι: «Τα ερείπια της Νικόπολης βρίσκονται σε μία σχετικά χαμηλή λωρίδα γης που έχει σχηματιστεί από τον κόλπο, ανατολικά της Πρέβεζας³⁰, περίπου μισό μίλι³¹ από την πόλη». Και συνεχίζει: «Ο Αύγουστος είχε τοποθετήσει το μεγαλύτερο μέρος αυτής της αγαπημένης του πόλης σε αυτό το χαμηλό ισθμό, αλλά με τέτοιο τρόπο ώστε η όλη κατασκευή σχημάτιζε ένα εκτεταμένο μακρόστενο τετράγωνο, ή μάλλον ένα παραλληλόγραμμο, το οποίο επίσης περιελάμβανε μέρη του λόφου που περιορίζει το βόρειο ορίζοντα της Πρέβεζας και της Νικόπολης. Ειδικά από αυτή την ψηλή τοποθεσία³² υπάρχει καταπληκτική θέα από τη μία μεριά προς το Άκτιο, τον Αμβρακικό κόλπο και τις ακτές της Ακαρνανίας και από την άλλη μεριά προς το Ιόνιο πέλαγος προς δυσμάς. Τα εκτεταμένα ερείπια είναι όλα από πλίνθους, εξαιρετικής όμως μαστορίας. Αλλά, στον τομέα της αρχιτεκτονικής η Νικόπολη δεν προσθέτει τίποτε καινούργιο στις γνώσεις μας περί ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής, γνώσεις που έχουμε από τόσα πολλά ερείπια στη Ρώμη και αλλού. Αυτή είναι επίσης η γνώμη του φίλου μου και ταξιδιωτικού μου συντρόφου, βαρόνου Χάλλερ. Τα τείχη της “*Arx Imperatoris*” (Αυτοκρατορικής Οχύρωσης του Αυγούστου) είναι ακόμη διατηρημένα³³. Από τα άλλα αξιομνημόνευτα δη-

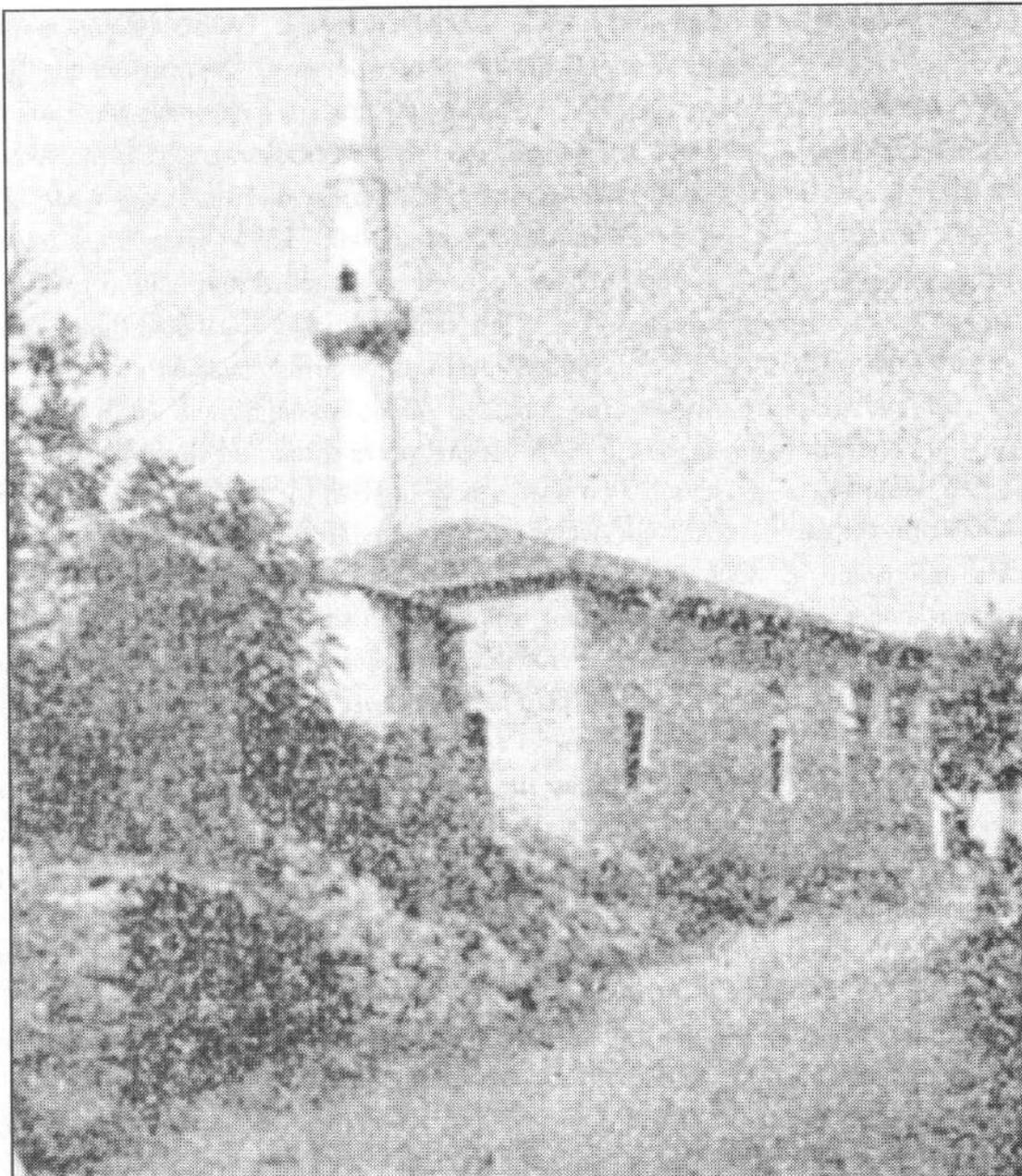
²⁹ Peter O. Brøndsted, *Reise i Grækenland i Aarene 1810-1816*, τόμ. Ι, σελ. 235-236.

³⁰ Δεν κατανοώ αυτή την τοποθέτηση της Νικόπολης από το Βrøndsted «στα ανατολικά της Πρέβεζας». Τα ερείπια της Νικόπολης βρίσκονται ακριβώς στα βόρεια της Πρέβεζας.

³¹ Ένα οκανδιναβικό μίλι είναι περίπου δέκα χιλιόμετρα.

³² Αναφέρεται ο Βrøndsted στο λόφο της Σμυρτούλας όπου είναι το λεγόμενο “εν άλσει Προάστειο” της Νικόπολης με το Μνημείο της Νίκης του Αυγούστου, το θέατρο, το Στάδιο, το Γυμνάσιο και τις βόρειες θέρμες.

³³ Ο Βrøndsted, όπως είδαμε και πιο πάνω (σημ. 23) δεν διακρίνει μεταξύ των βυζαντινών και ρωμαϊκών τειχών και νομίζω ότι θεωρεί τα μεγαλοπρεπή, καλοδιατηρημένα βυζαντινά τείχη ως ρωμαϊκά.

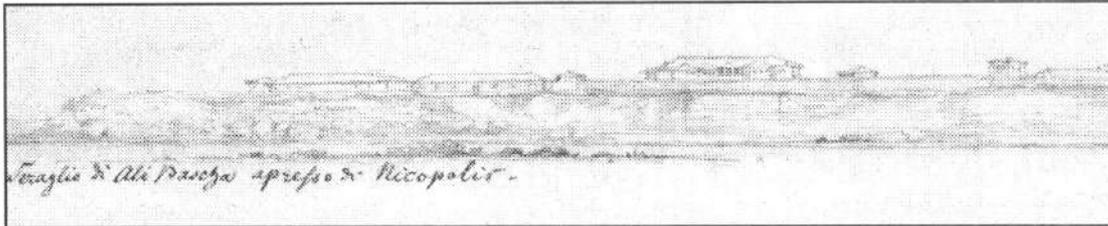

Το Νέο Τζαμί (Γενή Τζαμί) όπως φαίνεται από την οδό Πολυτεχνείου.
Το κτίριο σώζεται και σήμερα (απέναντι από το παλαιό Γυμνάσιο.
Φωτογραφία του οίκου Danesi της Ρώμης, 1900.

Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα

μόσια κτίρια, ένα πολύ μεγάλο θέατρο, ένα μικρότερο³⁴ και ένα Στάδιο είναι ανάμεσα στα πιο καλοδιατηρημένα. Το μεγαλύτερο θέατρο, το οποίο είναι χτισμένο στο βορρά, στην προαναφερθείσα υψηλή περιοχή, αποτελεί μία πολύ ενδιαφέρουσα τοποθεσία, από την οποία έχει κανείς όμορφη θέα των εκτεταμένων κτισμάτων της αρχαίας πόλης, η οποία, φυσικά, είναι χτισμένη με μεγαλοπρεπέστατο, πομπώδες ύφος.

³⁴ Αυτό που σήμερα ονομάζουμε Ωδείο.

Το σεράι του Αλή Πασά στο Μύτικα Πρέβεζας.
Σχέδιο του Carl Haller von Hallerstein της 28-6-1810
Εθνική και Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Στρασβούργου

Αυτό σε συνδυασμό με τις μικρές καλύβες των βοσκών, οι οποίες εδώ και εκεί ενώνονται με τα τεράστια, αρχαία τείχη, και με τα κοπάδια των αιγοπροβάτων τα οποία συνήθως βόσκουν ανάμεσα στα ερείπια, δημιουργεί ένα τοπίο πλούσιο σε χαρακτηριστικά στοιχεία χωρίς να υπολείπεται σε ενδιαφέρουσες και συγκινητικές αντιθέσεις.

Η ματαιοδοξία και ο εγωισμός του Αυγούστου τον οδήγησε εν μέρει να προσελκύσει και εν μέρει να εξαναγκάσει ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού της Ακαρνανίας και της Ηπείρου να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να εγκατασταθούν στην Πόλη της Νίκης. Έτσι πρωταρχικά η Λευκάδα, η Αμβρακία, το Θύρρειο, το Ανακτόριο και το Αμφιλοχικό Άργος, μέρη τα οποία είχαν ερημωθεί από τις τελευταίες επαναστάσεις στην Ελλάδα, έπρεπε να “εκχωρήσουν” το υπόλοιπο των κατοίκων τους στη δημοφιλή Νικόπολη. Η κατασκευή της πόλης και τα ερείπιά της μας δίνουν στοιχεία μιας πόλης η οποία αριθμούσε γύρω στους 200.000 κατοίκους. Η Νικόπολη ανακηρύχθηκε «*civitas libera*» (ελεύθερη πόλη) και απέκτησε προνόμια τα οποία φαίνεται να μη σεβάστηκαν οι μεταγενέστεροι Ρωμαίοι αυτοκράτορες. Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός βρήκε τη Νικόπολη το 362 μ.Χ. μία παρηκμασμένη και φτωχή πόλη και 40 περίπου χρόνια μετά την επίσκεψη του Ιουλιανού, επί βασιλείας του Αρκαδίου, η Νικόπολη φαίνεται ότι είχε ολοσχερώς καταστραφεί από τον Αλάρικο, ο οποίος κατά τα τέλη του 4ου αιώνα με τους Βησιγόθους πέρασε και λεηλάτησε την Πελοπόννησο και άλλα μέρη της ελληνικής επικράτειας.

Μια μεγάλη ποσότητα μαρμάρινων κιόνων και άλλων μετακινήσιμων δομικών υλικών από τα ερείπια της Νικόπολης έχει αφαιρεθεί δια της βίας τα τελευταία αυτά χρόνια με διαταγές του Βεζίρη Αλή για να χρησιμοποιηθούν στην ανέγερση των δύο ανακτόρων του Πασά³⁵ και δύο τζαμιών στην Πρέβεζα που μόλις ολοκληρώθηκαν³⁶.

³⁵ Το ένα και μεγαλύτερο ήταν αυτό στη θέση “Παλιοσάραγα”, στο νοτιότερο σημείο της χερσονήσου της Πρέβεζας και το δεύτερο στο Μύτικα, κοντά στο χώρο που σήμερα είναι το γήπεδο ποδοσφαίρου, δίπλα στη θάλασσα, όπως φαίνεται και στο σχέδιο του Carl Haller von Hallerstein με τίτλο “Seraglio di Ali Pascha presso di Nicopolis. Nicopoli, seraglio dell’ Ali Passa. 1810. 28. Aug.” με αριθμό 7. διαστάσεων 19 x 25.1 εκατοστών που σήμερα φυλάσσεται στην Εθνική και Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Στρασβούργου με αριθμό καταχώρησης Ms 2724. Ένα τρίτο παλάτι αναφέρεται (σημ. 18) «σε άλλη συνοικία της πόλης».

³⁶ Το μεγαλύτερο και αρχιτεκτονικά καλύτερο τζαμί βρισκόταν δίπλα στο κάστρο του Αγίου Αντρέα (το κάστρο είχε ριζικά επισκευαστεί και βελτιωθεί από τον Αλή Πασά στα 1808) και εντός του περιτειχίσματος του κάστρου, εκεί που σήμερα υπάρχει η λέσχη των προσκόπων. Η θέση του δεύτερου τζαμιού της εποχής εκείνης δεν μου είναι γνωστή, καθόσον το λεγόμενο “Γενή Τζαμί”, νέο τζαμί, που βρίσκεται ακόμη και σήμερα αλλοιωμένο απέναντι από την εκκλησία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, κτίστηκε το 1844. Δεν γνωρίζω εάν στην ίδια θέση προϋπήρχε τζαμί της περιόδου του Αλή Πασά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σπυρίδων Π. Αραβαντινός, *Ίστορία Ἀλῆ Παοᾶ τοῦ Τεπελενλῆ συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παναγιώτου Αραβαντινοῦ*, Αθήνα 1895.

Peter Oluf Brøndsted, *Interviews with Ali Pacha of Ioanina in the autumn of 1812; with some particulars of Epirus, and the Albanians of the present day*, edited with an introduction by Jacob Isager, The Danish Institute at Athens, Αθήνα 1999.

Louis Dupré, *Voyage à Athènes et à Constantinople*, ομοιοτυπία της αρχικής έκδοσης με εισαγωγή των Ευστάθιου Ι. Φινόπουλου και Dr. Christine Peltre, Εκδόσεις Porto Leone, Αθήνα 1993.

Hans Haller von Hallerstein, "... und die Erde gebar ein Lächeln". *Der erste deutsche Archäologe in Griechenland*, Μόναχο 1983.

Thomas Smart Hughes, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, Λονδίνο 1820.

Edward Lear, *Journals of a Landscape Painter in Albania & Illyria*, London 1851.

Σταύρος Β. Μαμαλούκος, "Η πολεοδομική εξέλιξη και η αρχιτεκτονική της Πρέβεζας", από το λεύκωμα *Νικόπολις - Πρέβεζα*, εκδόσεις Έργον, Πρέβεζα 1994.

F.C.H.L. Pouquevile, M.D., *Travels in Epirus, Albania, Macedonia and Thessaly*, London 1820.

Otto Magnus von Stackelberg, *La Grèce. Vues pittoresques et topographiques dessinées par O.M. Baron de Stackelberg*, Παρίσι 1834.

π. Γεώργιος Δ. Στάθης, *Ἡ Ἥπειρος 1805-1810 ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Ἄγγλου περιηγητοῦ William Leak*, Αθήνα 1976.

Travels in Greece, compiled from the best authorities, for the society for promoting the united and scriptural education of the poor of Ireland, printed by P. Dixon Hardy, Kildare-Place, Dublin, x.x. [1825].

Raimund Wünsche, "Καλύτερα πολίτης της Ελλάδας παρά κληρονόμος του θρόνου". Ο βασιλιάς Λουδοβίκος Α' και η Ελλάδα, από το: *Αθήνα - Μόναχο. Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα*, Εθνική Πινακοθήκη Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα 2000.